

سمینار مسائل ملی - قومی (برنامه سمینار)

جنبش جمهوری خواهان دموکرات و لائیک ایران - پاریس

گروه کار تدارک سمینار باز اندیشی و بازنگری در باره مسائل ملی-
قومی در ایران

برنامه

سمینار مسایل ملی - قومی در ایران

بازنگری ها، پرسش ها، پیشنهادهای، چشم اندازها

پاریس، شنبه 11 نوامبر 2006 (20 آبان 1385)

- 9:30 - خیر مقدم و توضیحات گروه کار برگزار کننده سمینار.
- 10:00 - تورج اتابکی : **مسئله ملی و قومی در ایران**
پس از بحث و تبادل نظر در مورد موضوعات مطرح شده در این بخش، پرسش ها و ملاحظات.
- 10:40 - حسن بهگر : **مسئله ملی و قومی در ایران**
پس از بحث و تبادل نظر در مورد موضوعات مطرح شده در این بخش، پرسش ها و ملاحظات.
- 11:20 - حسین خلیقی : **مسئله ملی و قومی در ایران**
پس از بحث و تبادل نظر در مورد موضوعات مطرح شده در این بخش، پرسش ها و ملاحظات.
- 12:00 - گفتگو با سخنرانان، پرسش ها و ملاحظات.
- 13:30 - تنفس و صرف نهار.
- 14:30 - محمد رضا خوبروی پاک : **مسئله ملی و قومی در ایران**
پس از بحث و تبادل نظر در مورد موضوعات مطرح شده در این بخش، پرسش ها و ملاحظات.
- 15:10 - عباس ولی: **مسئله ملی و قومی در ایران**
پس از بحث و تبادل نظر در مورد موضوعات مطرح شده در این بخش، پرسش ها و ملاحظات.
- 15:50 - گفتگو با سخنرانان، پرسش ها و ملاحظات.

16:50 - تنفس

17:30 - پرسش‌ها و ملاحظات گروه کار، بحث و گفتگوی آزاد با حضور سخنرانان

19:00 - پایان کار سمینار پاریس پیرامون مسایل ملی - قومی در ایران.

سمینار ملی - قومی (تورج اتابکی)

راه حل ایرانی همزیستی اقوام ایرانی در قانون
اساسی مشروطیت و قانون انجمن‌ها

تورج اتابکی

(خلاصه‌ی متن سخنرانی)

در بند 4 از دعوت نامه ای که گروه تدارک برای من فرستاده بودند آمده بود :

پیشنهاد‌ها و راه‌حل‌های مساله ملی- قومی در ایران، انجمن‌های ایالتی و ولایتی؛ تمرکز زدایی؛ خودمختاری؛ فدرالیسم؛ حق تعیین سرنوشت؛ دموکراسی، حقوق شهروندی و مساله ملی

در باره « مساله ملی- قومی- حق تعیین سرنوشت و مساله ملی » و این که آیا موضوع‌ها تناسب با اوضاع و احوال و پیشینه ای در تاریخ ما دارد ؛ و آیا ما اقلیت ملی داریم یا خیر؟ سخن فراوان است که مهلتی دیگر باید تا راجع به آنها بحث شود. از این رو سخن خود را تنها به راه حل ایرانی همزیستی اقوام ایرانی اختصاص می‌دهم و آن را نیز محدود به پیش‌بینی‌های آمده در قانون اساسی مشروطیت

، متمم آن و قانون انجمن های ایالتی و ولایتی می کنم؛ زیرا روش کشور داری و تقسیمات کشوری در درازای تاریخ ایران می تواند کمکی برای روشن شدن موضوع کند. بی سبب نیست که اصطلاح های « ساتراپی» و « ساتراپ » در فرهنگ های غربی وارد شده است که نشان از دیرینگی تقسیمات اداری نامتمرکز در کشور ما دارد.

نمی دانم چرا باید دموکراسی نیم بند دولت شهر های یونانی را مادر دموکراسی امروزی خواند اما روش اداره امپراتوری بر اساس ساتراپی ها را موثر در حقوق عمومی نوین ندانست. به هنگامی که در ایران روش اداره ساتراپی معمول بود؛ امپراتوری روم ساختاری متمرکز داشت که سپس کلیسا نیز همان روش را پیشه کرد. سلجوقیان نیز روش اداره ساتراپی را برگزیدند و تقسیمات اداری ایران پس از آنان نیز نشان دهنده تداوم آن است.

مدرنیته در مرحله ای از فرآیند خود ایجاب می کند که به سرچشمه های دور فرهنگی اندیشیده شود. اروپای دوره رنسانس به دوران یونانی- رومی خود اندیشد و از آن مایه گرفت؛ برای چه ما نتوانیم از پیشینه نامتمرکز خود و از راه حل هایی که پدران بنیانگذار قانون اساسی پیشین- بی آن که بخواهیم از کل آن قانون دفاع کنیم - آفریده اند سرمشق بگیریم؟

از دیدگاه سیاسی، نقطه مشترک در تاریخ ایران- پیش و پس از حمله تازیان- ساختار دولتی است که با تغییرات اندکی از زمان هخامنشیان تا پایان دوره قاجاریه پابرجا بود.

در گزینش نظام سیاسی و نوشتن قانون اساسی برای آن، دو موضوع مورد توجه حقوقدانان و قانونگذاران قرار می گیرد:

نخست، گزینش رژیم سیاسی متناسب با ساختار جامعه و دیگر گزینش نهاد های مناسب با رژیم سیاسی است. در گزینش رژیم سیاسی باید طوری رفتار شود که همه نهاد های سیاسی با واقعیت های اجتماعی تطبیق کند تا ثبات جامعه برقرار شود و در برقراری نهاد ها هم باید اصل تفکیک قوا، همراه با هماهنگی، همکاری مورد توجه قرار گیرد.

هر قانون اساسی در نظر دارد که هدفهای اجتماعی و سیاسی را تحقق بخشد؛ زیرا قانون اساسی جامعه را نمی سازد بلکه جامعه است که قانون اساسی را بوجود می آورد. تدوین و تصویب نخستین قانون اساسی، پدیده ی تاریخی و سیاسی است و به همان اندازه هم پدیده ی

حقوقی است. تدوین و تصویب قانون اساسی نوعی تثبیت اصولی گسستگی از بنیاد پیشین برای برقراری رابطه میان نیروهای سیاسی در یک جامعه است. هر قانون اساسی کارکردی ویژه‌ی که بستگی تام به اوضاع تاریخی، سیاسی و اجتماعی که موجب پذیرش آن شده است دارد.

از این روی قانون اساسی خوب آن چنان قانونی است که بیان‌کننده روابط اجتماعی در قالب اصول حقوقی باشد. هر اندازه قانون اساسی با روابط اجتماعی بیشتر تطبیق داشته باشد به همان اندازه ثبات سیاسی و اجتماعی در کشور بیشتر خواهد بود. وضع قانون بدون توجه به واقعیات تاریخی و خاستگاه اجتماعی آن؛ یا قابل اجرا نخواهد بود و یا این که اجرای اجباری آن از اسباب اغتشاش خواهد شد. بنا براین تقلید از کشورهای دیگر، هر اندازه هم که قانون آنان پیشرفته باشد، خطاست؛ مگر آن که اوضاع و احوال فرهنگی - اجتماعی و تاریخی کشور را در نظر داشته باشیم.

جنبش مشروطیت را باید از دو دیدگاه متفاوت: سیاسی و فلسفی بررسی کرد. جنبه سیاسی به معنای تشکیل دولت نوین که با تنظیم قانون اساسی و متمم آن، دولت نوین ملی مبتنی بر قانون و مشروعیت آن با توجه به قانون اساسی بر اساس شهروندی فراهم آمد. در این قسمت کوشندگان راه مشروطیت و مردم به هدف خود رسیدند. رابطه شاه - رعیت، حداقل در قانون اساسی و دیگر قانون‌ها، از میان برداشته شد.

دو دیگر جنبه فلسفی جنبش مشروطیت یعنی برقراری دموکراسی و مشارکت مردم با شیوه نمایندگی بود که با شکست مواجه شد و در نتیجه آن، انجمن‌ها که از نمادهای جامعه مدنی بودند و وظایف و اختیارات فراوانی برابر با قانون اساسی داشتند؛ نتوانستند نقش خود را ایفا کنند.

در مجلس دوره یکم، پس از تصویب قانون اساسی در ۸ دی ماه ۱۲۸۵ خورشیدی (۳۰ دسامبر ۱۹۰۶ میلادی) دو قانون درمورد اداره ایالات و ولایات تصویب شد؛ نخست قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی که پیش از تصویب متمم قانون اساسی (در تاریخ ۱۵ مهر ۱۲۸۶ و ۸ اکتبر ۱۹۰۷) در ۶ خرداد ۱۲۸۶ خورشیدی (۲۸ می ۱۹۰۷ میلادی) و سپس قانون تشکیلات ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام در ۱۸ آذر ۱۲۸۶ خورشیدی (۱۰ دسامبر ۱۹۰۷ میلادی) تصویب شده است.

پدران بنیانگذار برای استحکام بیشتر قانون انجمن‌های ایالتی و

ولایتی آن را در متمم قانون اساسی نیز آورده اند تا از حالت قانون عادی خارج شده و حاکمان نتوانند به میل خود آن را تغییر دهند. از این رو می توان گفت قانون انجمن های ایالتی و ولایتی و آوردن آن در متمم قانون اساسی تلاشی بود برای تشکیل چار چوبی منطقی و قانونی برای مشارکت مردم در سرنوشت خود با توجه به پیشینه تاریخی آن. زیرا در جامعه سنتی مانند ایران، احساس تعلق به قوم و قبیله و ولایت، بیش از احساس ملی - که تازگی داشت - بود. هم اکنون نیز با توجه به خوار انگاشتن ملت و ملی گرایی و جانشین کردن امت به جای آنها چنین احساسی قوی تر نیز شده است.

کار آئی ساختار نا متمرکز، بستگی تام و تمامی به ساختار دولت ها، نظام دموکراتیک و فرهنگ سیاسی مردم دارد. در کشور ما که فرهنگ ملی آن ترکیبی از همه فرهنگ های قومی است؛ گوناگونی قوم - فرهنگی، غنای فرهنگ ملی ما را موجب شده که امتیازی بزرگ برای ملت ما است و باید ارج آن را شناخت. آنچه را که ما نیاز مندیم عبارت است از نفی و طرد هر گونه تفکر سلطه جویانه؛ خواه از سوی طبقه یا قوم ویژه ای باشد و یا از سوی صنفی از اصناف. و آنچه را که باید ایجاد کنیم عبارتست از حاکمیت مردم از راه انتخابات آزاد و کنترل قدرت با ایجاد نهادهای غیر دولتی مانند انجمن های محلی برای برقراری دو اصل: دخالت و مشارکت - نظارت و مخالفت برای همه مردم. به این ترتیب دموکراسی می تواند همگان را به احترام هر چه بیشتر گوناگونی ها وا دارد.

پذیرفتن چندگانگی در کشوری تاریخی مانند ایران، مجالی برای قوم گرایی و یا برای میهن دوستی ولایتی و قومی، به تقلید از شعار های امروزی، باقی نمی گذارد. به همین دلیل است که هم شمار جنبش های قومی و هم شمار سرکوبگری ها، در ایران بسی کمتر از کشورهای همسایه مانند ترکیه و عراق است؛ زیرا تا پیش از ره آورد کوله بارهای سربازان روسی به ایران « ملت حاکم » ی در میهن ما وجود نداشت.

سمینار مسائل ملی - قومی (رضا مرزبان)

زمان و مکان را فراموش نکنیم

رضا مرزبان

اندیشهء برگذاری سمینار "مسائل قومی - ملی در ایران"، کاری درخور و شایسته بود و معیاری برای آن که دیگر مسائل اساسی کشور نیز به نوبت مورد چنین عطف توجه و بررسی قرار گیرد. تا اگر روزی نوبت فروریختن برج خلافت مذهبی رسید - که آرزو کنیم چندان دور نباشد - چشم بسته و دست بسته در دام تازه یی از تعبیه های اسارت سرزمینی نیفتیم.

بازنگری کارکردهای بنیانی حکومت های پس از اعلام مشروطه، در شرایط آزاد توأم با تلاش انقلابی مردم، وظیفه جنبش های روشنفکر درگیرانقلاب، و مدافعان آزادی، استقلال و حقوق انسانی بود، که تب ناشی از غافلگیر شدن و کم گرفتن عوامل داخلی و خارجی ذی ربط در نقش آفرینی وقایع جاری، از بخت بد، آنها را هم گرفت و بی اراده، به دنبال وقایع راه افتادند.

همین جا بگویم : قصد ندارم گناه این "چشم بسته به دنبال جریان رهبری شده" رفتن را به حساب دسته و گروه خاصی بنویسم. این گناه به گردن نظام اجتماعی حاکم بود که برای پاسداری خود، پیوسته مردم را از شناخت و دخالت در کار حکومت - که به آنها تعلق داشت - دور نگاه داشته بود. و در نتیجه آن که در داخل کشور به مسائل سرزمینی خود علاقه نشان می داد، به اندازه آن که در خارج کشور با شور و التهاب جوانی به این مسائل رو می آورد، از واقعیت های مسلط بر امور، دور و بیگانه می ماند و دست مایهء تعقل و تفکر هر دو، موج جاری بر جوامع دیگر یا انعکاسی از برداشت های تصادفی این یا آن مفسرخارجی بود. پراکنده اندیشی ها و آشفته خویی های سال های انقلاب، از این نا آگاهی عادی شده و در نتیجه ناشناس مانده در فضای ملتهب و انقلابی، بر می خاست. و دیدیم که چگونه دسته ها و گروه های پرتب و تاب جوان و انقلابی را تک تک به "مذبح" ارتجاع کشاند که زیر پوشش "آنتن های جهانی" گرم تدارک استیلای خود بر کشور، و گرفتن انتقام خون "شیخ فضل الله نوری" از آزادی بود. و

در این رفتار، روی گروه شیخ فضل الله را در کودتای محمدعلی شاهی، سفید کرد!

تدارك سمینار، بسیارسنجیده بود ولی در اجرا با مشکلاتی همراه شد: چند سخنران درسالن حضور نداشتند؛ يك تن غیبت خود را از طریق حضور در برنامه هم زمان "پالتاك" جبران کرد و تن دیگر، که گفته شد در بیمارستان بستری است، متن سخنرانی خود را فرستاده بود. تن سوم، معلوم شد قول از پیش تعهد شده سخنرانی در سمینار را فرع کار برنامه ریزی شده دیگری قرار داده است و زمان قطعی شدن این غیبت، مجال را از برگزار کنندگان گرفته بود. وگرنه هم مقاله آقای "حسن مکارم" برای طرح بحثی نو، مناسب بود تا خلأ ناطق سوم را پرکند و به بحث گذاشته شود، و هم مقاله آقای "رسول آذرنوش" و بیان فشرده نظرکلاسیک چپ و درخور طرح درسمینار، که در متن سمینار جای آن خالی مانده بود. جز این، کار انطباق برنامه سالن، با برنامه پالتاك نیز با دشواری همراه بود.

باید به خاطر سپرد که بین برنامه سمینار پژوهشی با برنامه برخورد عقاید گروه های سیاسی فاصله بزرگی است. سمینار پژوهشی، میدان گاه "آزیتاسیون" و مبادله نسبت های ناروا و تخطئه گرانه نیست. و هر عضو، در پرتو خرد نقاد خود، گوشه یی از نکات مبهم مورد بحث را روشن می سازد. و از تجمع اندیشه های گوناگون و افق های نگرش متفاوت است که می توان مسائل اصلی و پایه جامعه حال و ایران فردا را در روشنایی روز گذارد.

و نیز شرایط مبارزه کنونی ایجاب می کند که با مشارکت فعال در ابتکارهای چاره جویانه، سنت قدیم دسته بندی ها و توسل به شیوه های سکتاریستی، از جمله "بایکوت" کردن رقیب، به پستوی گذشته تلخ مبارزه سیاسی در ایران سپرده شود. درسی که همه ما باید از سی سال حکومت فرقه مذهبی و نیز از آوارگی خود در سرزمین های بیگانه - و مهم تر از همه از تحولات جهانی - گرفته باشیم.

اما در حاشیه سمینار و گزارش آن، من هم چند اشاره دارم که جای آن در خود سمینار بود ولی از سر نگاهت، توان ماندن و شرکت در میز گرد، برایم نمانده بود. و پیش از آن جلسه را ترك کردم. با آن که داوطلبانه برای آن نام نوشته بودم. نخستین اشاره، به يك نکته دورمانده از نگاه سخنرانی است که بسیار به تاریخ پرداخته بود، و حتی برای ارائه سند از بیگانه پروری صفویه، فردوسی را شش قرن پایین کشید تا بگوید: .. زایران و از ترك و از تازیان - نژادی

پدید آید اندر میان نه دهقان نه ترك و نه تازی بود— سخن ها به کردار بازی بود (گزاره گری فردوسی از زمانه خود به زبان رستم فرخ زاد، فرمانده ایرانی، در نامه به برادرش، ازجبههء جنگ قادسیه) ولی نیم اشاره یی هم به نقش سیاست استعماری انگلیس در کودتای "حوت 1299" نکرد. که کمربندی از حکومت های نظامی گرد مرزهای حکومت انقلابی روس، کشید؛ از لهستان در اروپا تا ایران و ترکیه. و رضا شاهی که مورد بی مهری شدید سخنران بود، با این برنامه تولد یافت. و ریشه بست.

اشارهء دوم، شناخت شکل گرفتن ملت ایران، و طرح مسألهء ملی درسزمین ماست. ملت ایران، فرزند طبیعی شکست دو عامل سنتی دراز مدت نظام حاکم قبیله یی، از سپاه مستملکه طلب تزار روس است که با مدتی تأخیر و از سلطنت ناصرالدین شاه، به حضور اجتماعی آغاز کرد. در حصار نظام قبیله یی، تا پیش از این جنگ، بر بنیاد حکومت خلفای اسلام، امور مدنی و دینی مردم سرزمین های مسلمان، با فقیهان یا "علمای اسلام" و امورنظامی و سیاسی با نمایندگان یا تحلیف شدگان خلافت، و

پس ازبرچیده شدن بساط خلافت عباسی با قدرت های محلی بود. و حکومت شکل پراکنده شاهی داشت. سلجوقی ها نقش عمده درپی ریزی حکومت های خرده شاهی داشتند. بعدجانشینان چنگیز وجانشینان تیمورهر باربه تقسیم جهان گشایی آن دو پرداختند. و فقیهان درجوار شاهان وامیران با استقلال تمام امور دنیاوی و دینی مردم را حل و فصل می کردند.

بنیاد گذارسلسله صفوی که ازکودکی تعصب خاص شیعی پیدا کرده بود بسیارجوان بودکه بدعت گذاردینی شد. وبا دوهدف اساسی، کمربه تغییرمذهب حاکم بست. نخست به قصد مرزبندی با حکومت مقتدرعثمانی؛ و بعد برای ایجاد قدرتی در برابر قدرت قبایل هفتگانهء قزلباش، که ستون های نیروی نظامی وی بودند، و مهار کردن آنها به خدمت گذاری . وازآنجا که نظام مدنی و دینی قلمرو حکومت شاه بربنیاد فقه اهل سنت بود پس از ترویج خون ریزانهء تشیع، به جلب عالمان شیعی ازجبل عامل و قبایل جنوب عراق وعربستان پرداخت. واین عالمان به تدوین مجدد ادبیات مذهب امامی روآوردند. و دویست و سی سال فرصت داشتند تا به رکن اصلی نظام حکومت بدل شوند.

دوران فترت پس اززوال صفویه، به اقتدارروحانیت هم آسیب رساند. هنگامی که قاجار، از درون دورهء فترت سر برآورد، روحانیت

شیعه نیز توانست به تجدید سازمان دهی بپردازد، و نحله اصولی به بسط شبکه خود و تصرف مدارس دینی — تنها مرجع آموزش و تعلیم — رو آورد؛ و تا دوران بیست و سه ساله جنگ های ایران و روس، روحانیت شیعه چنان اعتباری پیدا کرده بود که فتحعلی شاه برای کسب فرمان جهاد، به نجف روی آورد. و بار دوم، پیشوای مذهبی وقت، خود پرچم جهاد را به دوش گرفت و روانه چمن سلطانی، مقر اردوی فتحعلی شاه شد. دو وزیر شاه که جنگ دوم را تجویز نمی کردند، تهدید شدند که "همانا شما را در عقیدت و کیش خویش فتوری است..". و آنها دم درکشیدند.

شکست شرم آور شاه و مجتهد از سپاه روس، پاسخ خود را اول از مردم پایتخت گرفت که فتنه نا منتظر سفیرکشی را برپا کردند و بعد به "مدرسه" کشید؛ جایی که صدها شاگرد مکتب شیخ احمد احسائی عصیان سنجیده خود را در جنبش "باب" آشکار ساختند. و ابتدا "روحانیت" را به مبارزه طلبید و بعد سلطنت را؛ و ناصرالدین شاه، هم — دست با روحانیت، در "بابی کشی" و در واقع سرکوب آغاز هشیاری ملی، شقاوتی نشان داد که تاریخ از یاد نمی برد. شاه، انقلاب و آزادی را پشت نام باب می دید و چندان هم اشتباه نمی کرد. نتایج قرارداد ترکمانچای، ژرف ترازواکنش برخاسته در "جنبش باب" بود و با هر فشار برتوده مردم، شیرازه نظام سنتی که سلطنت و روحانیت محافظان آن بودند، بیشتر می گسست.

در نامه های سید جمال الدین اسدآبادی، از جمله نامه یی است خطاب به ملکه انگلیس که از چندین هزار زندانی زنجیری در زندان ناصرالدین شاه خیرمی دهد و از وی استمداد می کند. و در تاریخ بیداری ایرانیان، آمده است که خفیه نویسان ناصرالدین شاه، به او گزارش دادند، در محله "سنگلج" عده یی شب ها در خانه یی جمع می شوند و درباره اوضاع مملکت گفت و گو می کنند. شاه فرمان داد تمام آنها را بگیرند و پیش او بیاورند. و دستگیرشدگان را زنده در چاه بزرگی ریختند که مخصوص برف های زمستانی کاخ بود و شاه تفنگ یکی از قراولان را گرفت و پی در پی درون چاه شلیک کرد. ...

ملت به بلوغ رسیده بود. انبوه زنان پایتخت سر راه کالسکه شاه جمع می شدند و با صدای بلند از او نان می خواستند. جامعه شهری، مطالباتش را به رخ شاه می کشید. امتیازفروشی های او به خارجی ها با مخالفت و مقاومت مردم روبه رفته بود. بحران نظام حکومت قبیله یی به کارگزاران دربار شاه هم اثر کرده بود؛ آنها هم بوی انقلاب می شنیدند. کسی که ناصرالدین شاه را کشت، از شکنجه دیدگان زندان

شاه بود که به دسته انقلابی میرزا آقاخان و شیخ احمد روحی و خبیرالملک در استانبول پیوسته بود.

فرمان مشروطه و قانون اساسی که رسماً حاکمیت ملت را اعلام می کرد، حاصل شصت سال مبارزه و جان بازی مردمانی بود که یا گم نام ماندند و یا به آنها تهمت بی دینی و با بیگری زدند. این ملت همه

ساکنان سرزمین ایران را در برمی گرفت. و از زمان تصویب قانون اساسی، تا دوران فترت پس از شکست کودتای محمد علی شاه، مدافع حکومت مشروطه و مخالف سرسخت بازگشت استبداد بود.

با این سابقه زنده که پیش روی ماست توسل به بحث های حاشیه یی که با موضوع نیز انطباق نمی یابد کاری است عبث. البته آزادی به يك متفکر سیاسی حق می دهد که فی المثل برای ساکنان اندک دهی کوچک، واقع در منطقه کوهستانی دور، با امکان معاش چند گوسفند و يك مزرعه دیم، و ابزار کار چوبی برای شخم زدن و فاقد ابتدایی ترین نیازمندی های زندگی، روی کاغذ یا در عالم خیال حزب کمونیست مجهز به آرمان دیکتاتوری پرولتاریا بسازد. اما واقعیات به چنین متفکر اهل کتاب، چه می گوید؟

تجربه های تاریخی آذربایجان را به یاد بیاوریم: اگر انجمن ایالتی آذربایجان به دفاع از مشروطه بر نمی خاست، مشروطه یی در ایران پا نمی گرفت. ستارخان و باقرخان، تهرانی یا اصفهانی نبودند و خان ها و رئیس قبیله های مستبد به سپاه روس تکیه داشتند. چرا قیام مترقی کلنل لاهوتی در آذربایجان استقبال نشد؟ پیشه وری، روزنامه نویس بود و هنگامی که حکومت آذربایجان را در پناه قوای شوروی پی ریخت، سی سال سابقهء مبارزه انقلابی داشت، طی چند ماه دانشگاه تأسیس کرد و رادیوساخت و شبانه به اسفالت خیابان هامی پرداخت، اما روزی که قوای شوروی آذربایجان را ترک می کرد او را هم با سران حزیش برد. حزبی که نیروی نظامی داشت و باید از آنچه انجام داده بود، دفاع می کرد.

او وجه المصالحه قرارداد نفت بین مسکو و تهران شده بود. نیتی که داشت با راهی که پیش گرفته بود، نمی خواند. و آذربایجان بابت خطای يك روشنفکر انقلابی مؤمن، بهای گزافی به نظام مستبد حاکم پرداخت. گذشته از کشتارها و زهرچشم گرفتن ها؛ امیدهایی که به این حرکت انقلابی برای مهار قدرت ارتجاع در کشور بسته شده بودند نیز همه برباد رفت. خود او هم در سرزمین میزبان، قربانی "حادثه" شد!

آنها که امروز دچار تب "پان تورکیزم" شده اند، اگر تصور می کنند سایه واشنگتن، برسر قفقاز، ازسایه مسکوسنگین تراست، خود را فریب می دهند.

در تمام دوران هشتاد سال اخیر اکثر مردان بزرگ فرهنگ و سیاست و اقتصاد ایران، آذربایجانی بوده اند وهم در فرهنگ آفرینی انقلاب مشروطه وهم در ساخت وگرددش ماشین حکومت شرکت داشته اند. روزی که ملك الشعراى بهار در آغاز مجلس پانزدهم از تریبون مجلس گفت "ارتجاع دارد از آزادی انتقام می گیرد" رو به بزرگ مالکان آذربایجان داشت که ارادهء مجلس را قبضه کرده بودند. و نقش عمده در میخ کوب کردن حرکت جامعه داشتند. ولی کسی دسته بندی آنها را به حساب مردم آذربایجان نمی گذارد. جمال امامی در مبارزه با جنبش ضد استعماری ملی کردن نفت ودولت مصدق، میدان — داری می کرد، اما سوی دیگرهم از آذربایجانی و کرد پشتوانهء جبههء ملی یکی و دوتا نبودند و همه مبارزه یی را که در گیر بود، ایرانی و ملی می شناختند. تلقی آنها از ملی، همان بود که شهریار در قصیده یی به مناسبت واقعهء آذربایجان ساخت:

جان به قربان تو ای جانانه آذربایجان   سر تو باشی در میان
هرجا که آید پای جان

شهریار نیاز نداشت به زبان ملی خود بتازد که عرصهء بیان او را تنگ کرده است! و با همان استادی وقدرت "حیدربابا" را میساخت که "دو مرغ بهشتی" و "افسانهء شب" را. و بین آنها جدایی نمی دید و نیاز پیدا نکرد کمر به نابودی زبان "فارسی" و سوزاندن شاهنامهء فردوسی ببندد.

اشارهء سوم به ضرورت شناخت ریشهء مسائل در رابطه با شرایط زمانی و مکانی طرح آنهاست. در آغاز قرن بیست، همین تب که امروز اندیشهء مسأله سازان "کشور کثیر المله" را به خود مشغول ساخته، با حرارت هرچه بیشتر مطبوعات عثمانی را می سوزاند. و روشنفکران وهنرمندان ایرانی را به واکنش وا می داشت. کسروی، دانشمند و پژوهشگری که حتی در لحظه یی که در اتاق بازپرس و کاخ دادگستری به ضرب سلاح های گرم وسرد "فداییان اسلام" پاره پاره شد، لهجهء "آذری" خود را حفظ کرده بود، در پاسخ به حملهء مطبوعاتی ترك ها، تحقیق با ارزش خود را در بارهء زبان مردم آذربایجان وزمان و طرزاشاعهء ترکی در آن منطقه منتشر کرد که انعکاس بین المللی داشت ودرهای عضویت چندین آکادمی جهان را به روی او گشود. او، نشان زبان آذری

را درچندین روستای محل گرفت که بعد استادان دیگر راه او را در این زمینه دنبال کردند.

آن زمان، در پی انقلاب اکتبر، حزب "مساوات" می کوشید بر قفقاز مسلط شود ولی سرانجام حزب کمونیست قدرت را به دست گرفت. در زمان تسلط مساواتی ها، سید ضیاء الدین طباطبایی به رسالت از جانب دولت وقت ایران به باکو رفت. متأسفانه اطلاع مشخصی از این رسالت سیاسی ندارم، ولی می دانیم که کسروی، از یاران "شیخ محمد خیابانی" و "هیأت" عضو دیگر حزب دموکرات آذربایجان از حزب کنار کشیدند و کسروی از بیم تعقیب حزب، پیاده و مخفی تبریز را ترک گفت و به تهران آمد حدسی که دارم - البته تا دلیلی بر آن نیابم از حدس فراتر نخواهد رفت - این است: سیاست حاکم جهانی که آن زمان در قدرت برتر انگلیس تمرکز یافته بود، در صدد تأسیس حکومتی مستقل از تلفیق قفقاز و آذربایجان بود که از دوسو، این زمینه سازی با شکست رویارو شد: يك، پیروزی حزب کمونیست در برچیدن بساط مساواتی ها، دو، اقدام حکومت مرکزی ایران در برچیدن رهبری شیخ محمد خیابانی. تکرار می کنم که این هنوز يك گمانه زنی است. شاید آن قسمت از "زندگانی من" که کسروی خود آن را جدا کرده بودوشنیده ام از میان اوراق کتابخانه اش پیدا شده و به چاپ رسیده، به این گمان روشنی بدهد. بسا که کسروی، با همین حساسیت، بعد برای خنثی کردن تلاش های شیخ خزعل، به ریاست عدلیه خوزستان رفت که در آنجا هیچ نکته را مبهم نگذاشته است.

حرکت شیخ خزعل، آن زمان از جانب روحانیت حمایت می شد. "مدرس" که وزنه معتبر روحانیت بود، فعالیت پارلمانی خود را برای بازگرداندن احمد شاه با سازمان سیاسی شیخ، پیوند زده بود. آنچه مانع راه این اتحاد شد، تغییر جهت سیاسی انگلیس در خلیج فارس بود. وگرنه "همه اسباب بزرگی" برای رسمیت دادن به سلطه شیخ بر خوزستان، فراهم آمده بود. و این ادامه راهی بود که مأموران سیاسی انگلیس پیش پای لندن گذاشته بودند. نگاهی به تاریخ قاجار "واتسن" انگلیسی که پیش از انقلاب مشروطه، دیپلمات مأمور ایران بود، قطعی بودن این راه را نشان می دهد. اما با تغییر سیاست لندن و ترجیح استقرار حاکمیت مرکزی، برای امنیت چاه های نفت، "سردار سپه" شخصاً به خوزستان رفت و با شیخ خزعل به تهران بازگشت. و قزاقان او به سرکوب سرکشی ایلات لرستان کمر بستند.

این جزئی از شمای ایران آغاز قرن بیستم تا 1920 بود. توهّم ایجاد يك حکومت کُرد هم وسیله لندن دامن زده شد اما خیلی زود، در کنار

تقسیم قلمرو کرد عثمانی، بین سوریه، عراق و ترکیه جدید به فراموشی سپرده شد و مسأله‌ی بی‌نام "کرد" به وجود آمد. مسأله‌ی بی‌نام که تعصب کور "پان تورکیزم" آن راه‌چرخه بیشتر پیچیده کرد. همان طور که در عراق و سوریه عنصر "عربیت" به آن گره زد. اما واکنش‌های قبایل کردها به شرایط جدید، نباید فراموش شود که از حدود سرکشی‌ها و تجاوزهای ایلی و مذهبی فراتر نمی‌رفت. حمله‌های کردهای شکاک به رهبری "سمیتقو" به روستاهای رضائیه و ویران کردن خانه‌ها و قتل و غارت روستاییان، بریدن پستان زنان، و به ترکیه عقب نشستن، هنوز از یاد‌ها نرفته است. و شگفت این است که فجایع این خان‌خون آشام، به ملی‌گرایی و بیداری ملی کرد تعبیر شود. و جنبه‌های خلق و خوی ایلی آن پوشیده بماند. این نوع اغماض جز "شوونیسیم" نامی ندارد.

اما آغاز سده بیست و یکم که طلوع آن از دهه‌های پایانی سده بیست آشکار شد، ما را با دوران تاریخی تازه، و مرحله‌ی نوی از عصر سلطه‌ی امپریالیسم روبه‌روساخته است که بازوی آهنین قدرت در اختیار کارگزارانی جز کارگزاران قدیم است. و صحنه‌گردانی، جا به جا شده است؛ از قاره‌ی بی‌قاره دیگر. تا پایان قرن بیستم اروپا هنوز احساس می‌کرد در رقم زدن وقایع جهانی، به حساب می‌آید. درست بعد از نیمه‌سال دوم سده بیست و یکم، هنگامی که رئیس‌جمهور "بوش" با صدای گره‌خورده به "محور شر" اعلان جنگ داد، وضع تغییر کرد. ارتش آمریکا به زودی پشت به متحدان اروپا، پشت به سازمان ملل و پشت به امواج اعتراض جهانی به یک کشور عضو سازمان، حمله برد و قدرت آتش و نوآوری‌های تسلیحاتی خود را به نمایش گذارد. از جمع دولت‌های اروپا، تنها نخست‌وزیر انگلیس با بوش هم راه شد. پیش از حمله به عراق، ارتش آمریکا در کنار مخالفان بومی طالبان در افغانستان حضور یافته بود؛ جنگی که تأیید سازمان ملل را با خود داشت. ولی در عراق، سرنوشت دیگری فراتر از درک آقای بوش و یارانش، رقم خورد. صدام که تاب جنگ رسمی با خشن‌ترین و مجهزترین ارتش جهان را نداشت به شکست تن داد و پنهان شد و ارتش مسلح او پراکنده گشت و به جنگ‌های چریکی رو آورد. بیش از سه سال است ارتش مقتدر آمریکا اسیر جنگ‌های نامنظم و چریکی است که غیرمستقیم از مرزهای همسایگان متحد آمریکا تغذیه می‌شود. بوش اعتراف کرد ارتش آمریکا در عراق با سرنوشتی نظیر جنگ ویتنام رو به رو شده است. و می‌بینیم که جنگ تحمیل شده به عراق، اکنون بردوش دولت آمریکا هم سنگینی می‌کند.

این جنگ به روشن ساختن گوشه‌های تاریک بسیاری از امور منطقه

کمک کرد؛ از جمله ما اکنون می دانیم که "استراتژ"های واشنگتن، برای آسیای غربی چه رؤیا درسر دارند. واز سال ها پیش برای آن در تدارك "ایدئولوژی" بوده اند. سپس بیمارگونه به کار ترتیب جنگ مذهبی در وسعت امپراتوری خلافت عباسی روآورده اند، روی کرد آقای بوش به جنگ های صلیبی واصطلاح "محور شر" تصادفی نبود. او می خواست با پرچم "صلیبیون" به فتح قلمرو خلافت اسلام برود، که سده های بسیاراززوال تاریخی آن گذشته است. این خود، نشانی است که محافظه کاران آمریکا، پشت به آینده دارند.

هنوزشش ماه ازروشدن طرح خاورمیانهء بزرگ آقای بوش دريك سایت انترنت وابسته به پنتاگون نمی گذرد که هدف های واقعی او را با نقشه رؤیایی دولت ها ومرزهای آینده این منطقه فاش کرد و با تکذیب واشنگتن روبه روشد. ولی جهت گیری های جنگ در عراق وافغانستان ازدردست اجرا بودن چنین طرحی حکایت می کند. دلیل روشن تصمیم واشنگتن را نیز باید دراحساس قدرت یگانه بودن، و خواست رها ساختن خود ازقید وبندهایی دانست که قدرت های نیمهء اول سدهء بیستم در کادرسیاست های خویش به وجود آورده اند و در نظم سیاسی جهان، جا افتاده است. و "نظم نوینی" که آقای بوش به مردم منطقه نویداستقرارش را می دهد باید دراین مسیر باشد و ازآنجا که لازم است به بلندپروازی های این معتقد مؤمن کلیسا پاسخ دهد دامنهء عمل را به سراسرگسترهء خلافت عباسی گسترده است تا تکلیف جهان گشایی خود را با حریف روس وحتى چین، نیزروشن سازد. بحث این است که اروپاهم در برابرشیوه تهاجمی آمریکا، سیاست انتظار وتسلیم پیش گرفته است و واکنشی بیش از تلاش برای حفظ جایی درمکان سابق حضور خود در منطقه، نشان نمی دهد. سیاست رقت بار اروپا در حملهء اسراییل به لبنان که نقض آشکارمنشورسازمان ملل و نفی اعتبارآن بود — البته پس ازحملهء آمریکا به عراق — شاهداین مدعاست که دولت های اروپا، هم چنان خود را به رعایت اراده "قدرت اول" ملزم می دانند.

اما راستی، بسته بندی های "دموکراسی" و "نظم نوین" این مسیح آمریکایی، چه "سوقاتی" برای "خاورمیانهء بزرگ" اوکه دیگرخاورمیانه نیست، درخود دارند؟. دانستن این "سکره" امروز چندان دشوار نیست. اندکی حافظه می خواهد تا به صورت تاریخی، هدیه های ارتش آمریکا را به ملل آسیا شماره کنیم: نخستین هدیه در روزهای پایانی جنگ جهانی، به مردم ژاپن، نثار دو بمب اتمی به دو شهر "هیروشیما" و "ناکازاکی". هدیهء آتش و انفجار بی انقطاع

وچندین ساله، و سرزمین سوخته به مردم آسیای جنوب شرقی، که توانسته بودند مستعمره داران اروپا را از سرزمین های خود برانند. هدیه 28 مرداد به مردم ایران که کوشیده بودند به دوران "استعمار نفتی" انگلیس درکشورپایان دهند. وهدیه کاپیتولاسیون خصوصی پیوست قراردادنظامی محرمانه به کشورهای مستقل که درجهان دو قطبی به جرگه بلوک غرب می پیوستندوبایدارتش خودرا به مستشاران وسلاح های آمریکامی سپردند. هدیه اختیارمطلق ونامحدود درتاخت وتازدولت لجام گسیخته و مهارنشدن اسراییل به مردم فلسطین وهمسایه های عرب خاورنزدیک. هدیه جنگ های محلی به منطقه برای گرم کردن تجارت اسلحه و صد البته برای حضورنظامی - نظیرجنگ ایران وعراق - هدیه "فنا تیسیم" وتروریسم دینی به کشور تازه روبه رشدا فغانستان، زیرلوای مبارزه باکمونیسم. وتکرارهمین هدیه به کشورهای آسیای مرکزی نواستقلال. وتازه ترین هدیه، حمله برق آسای نظامی و"جنگ های تمیز" که اول بارمردم عراق پس ازتصرف کویت ازجانب ارتش صدام حسین، قربانی آن بودند. وباردوم با اراده گرای آقای بوش.

وجنگالی ترین هدیه: فجایع ارتش آمریکا درافغانستان وعراق است. حتی در زندان هم اسیران جنگی امنیت نداشتند. و آزار و شکنجه آنها که باشیوه های غیر انسانی همراه بود، نوعی سرگرمی و تفریح برای زندانبانان و محافظان زندان به شمارمی آمد. نام زندان "ابوغریب" و زندان های افغانستان ودژ نظامی "گوانتانامو" درخاک کوبا، درجهان وآمریکاجناب شوروی برانگیخت که رئیس جمهور ناگزیرشد

قانونی ازتصویب کنگره بگذراندا تا مانع شکایت قربانیان فجایع ازجانبان، به دادگاه های آن کشورشود. یعنی رئیس جمهور و کنگره آمریکا، علاوه بر حق کاپیتولاسیون برای جرایم قوای آمریکا در خارج، ارتکاب شکنجه، آزاروآسیب رسانی به اسیران وزندانان را هم مجازومقبول شناختند که به منزله نقض مقررات وکنوانسیون های جهانی ناظربراعمال زمان جنگ است. نظامیان آمریکا ازصحنه های فجایع خود برای هدیه بردن به کشورشان فیلم برداری می کردند. این پرونده نشان می دهد که ارتش آمریکا در چه فضایی از روابط و خلق وخوی انسانی و با چه اهداف، پرورش یافته است. ومقامات آن کشور از رئیس جمهور تا نمایندگان کنگره وسناتورها، با اعمال غیرانسانی نظامی ها در خارج، موافقند.

حالا فکرمی کنیدرئیس دولتی باچنین ظرفیت، "نظم نوینی" که برای آن خاورمیانه رؤیایی وبزرگ بسته بندی کرده، چیست؟ - دین ومذهب یکی ازجاذبه های این نظم است. و جاذبه دیگر، درهم شکستن

و محدود کردن مرزهای طولانی و تألیف های جدید از ترکیب های قبيله یی و قومی. آن نظمی که سعی شد باشکستن حکومت فدراتیویوگسلاوی، در بالکان برقرار شود؛ و اصطلاح "بالکانیزه" را با خود آورد. امامی دانیم که حتی شکستن فدراسیون یوگسلاوی هنوز ناتمام است. جاذبه سوم - هدف اصلی - منابع انرژی در این قلمرو گسترده و غنی است. و تنها يك نگاه به محدوده های جانشین کشورهای کنونی، در نقشهء همراه طرح، کافی است تا به سادگی راز رؤیای واشنگتن را برای بالکانیزه کردن سراسر غرب و مرکز آسیا بر ملا کند؛ سنگینی وزنه ایران و ترکیه هر کدام با شصت و پنج تا هفتاد میلیون جمعیت و تجربه درازمدت حاکمیت ملی، طبیعی است در طرح جدید نمی توانسته توجه طراحان را جلب نکند. بالکانیزه کردن، همان فرمول قرن های 18 تا 20 استعمار است که: " تفرقه بینداز و حکومت کن" .

آمریکا که اراده کرده است در آغاز سده 21 در نئوکلنیا لیزم جاری آسیا، نظم نوی برقرار سازد، توسل به فرمول قدیم را فراموش نکرده و به موازات دامن زدن به بی اعتمادی بین کشورهای منطقه، پشت طرح دعوا و زیاده طلبی امارات جنوب خلیج فارس علیه ایران پنهان می شود؛ و از سوی دیگر می کوشد مخالفت و نارضایی مردم ایران را از رژیم خلافت حاکم بر ایران، به انحراف به کشاند. و به ترویج بحث های جداسری و تبلیغ سکتاریسم قومی پرداخته است. و میزگرد این نوع مدعا ها را نیز در واشنگتن و کریدورهای سنا و کنگره برپا می کند.

کسانی که از ستم ملاءهای حاکم، به جان آمده اند، باید بدانند که تنها نیستند. و این ستم بر همهء مردم ایران يك سان جاری است. ترك و فارس و کرد و عرب و سنی و شیعه و بهائی و یهود نمی شناسد. و باید دست به دست هم داد و ریشهء آن را خشکاند. راه این کار هم رفتن به واشنگتن و کمک خواستن از دولت آمریکا نیست؛ پیوستن به مبارزان داخلی است. اما اگر درد دیگر دارند و واشنگتن را گره گشا می دانند، توجه داشته باشند که صف خود را از مردم ایران جدا می کنند و در ایران چندان وجدان ها بیدار شده که دوست را از دشمن باز شناسند. زمان و مکان را بشناسیم و با هشیاری و آگاهی و بینش جهانی و بومی به حل و فصل مسائل خودمان پردازیم. و این دقیقه را نیاز یاد نبریم که توقف حرکت ماشین جنگی آقای بوش در عراق، می تواند به تغییر مسیر نومحافظه کاران بینجامد. هر چند این ماشین نمی تواند مدت زمان زیادی بی تحرك بماند.

سمینار مسائل ملی - قومی (احسان دهکردی)

«فدراتیو زبانی» پیشنهادی برای بحث !

احسان دهکردی

مقدمه

« صلح عبارت است از محو خشونت، دست یازیدن به فعالیت‌های صلح آمیز غیرمسلحانه و سازمان‌دهی مسالمت‌آمیز اعمال بشری.» اما نوتل کانت

هدف از این مقاله از یکطرف گشودن بحث و تبادل نظر در مورد یکی از مشکلات اساسی و مهم کشورمان است و از طرف دیگر شفافیت بخشیدن به بعضی نقطه نظرهایی است که در این باره تا کنون از طرف برخی از سازمان‌ها و شخصیت‌ها عنوان شده است.

در این زمینه می‌توان بخصوص از سازمان‌ها، گروه‌ها و اشخاصی نام برد که در مورد مشکلات و مسائل «اقوام» یا «ملیت‌های» (1) ساکن ایران اظهار نظر کرده‌اند. و این اظهار نظرها نه تنها راه‌گشای مشکلی نشده، بلکه حتی تحریک کننده عده‌ای علیه عده‌ای دیگر نیز بوده است.

به نظر من جنبش سیاسی کشورمان باید خود را از الگو برداری‌های سیاسی و ایدئولوژیک تاریخ سیاسی گذشته رها کند تا بتواند تحلیل و برنامه‌های خود را از شرایط مشخص جامعه ایران آغاز کند و با پذیرش چندگونه‌گی نظرها و حقایق، در پیچ و خم‌های حرکت سیاسی راه‌های جدیدی را در پیش جامعه بگشاید و فضای دیگری بر جنبش سیاسی کشور حاکم گرداند.

بحث راجع به وضعیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی «اقوام» یا «ملیت‌های ساکن ایران» و یا هر نام دیگری که تحقیر کننده یا تحریک کننده ایرانیان "فارس زبان یا غیر" فارس زبان" نباشد، امروز گذشته از تمامی تاریخی که مدعیان نظرات مختلف در این رابطه اظهار می‌کنند،

حائز اهمیت است.

اهمیت این موضوع در شرایط فعلی با پذیرش این اصل مسلم است که ایران امروز بدون در نظر گرفتن پیشینه تاریخی‌اش که از طرف صاحب‌نظران به‌گونه‌های مختلف مطرح می‌شود، از مردمی تشکیل شده که دارای زبان‌ها و گویش‌های مختلف محلی‌اند.

با مدرنیزه شدن دنیای جدید و ایجاد ارتباطات میان روستاها و شهرها هر یک از این مناطق برای گذران زندگی معیشتی خود مجبور به یادگیری زبان دیگری غیر از زبان مادری خویش شده‌اند.

در واقع این بخش از مردم حداقل دارای دو زبانند که یکی زبان مادری بوده و زبان دوم را در دوره‌های مختلف تاریخ یا به‌اجبار دولت‌های حاکم در ایران یا با در نظر گرفتن نیازهای شخصی خود به‌اختیار برگزیده‌اند.

این زبان دوم در کشور ما زبان فارسی بوده است - زبان رایج و اصلی در ایران و زبان دوم غیرفارسی‌زبانان -.

این آن حقیقت غیرانکاری است که از واقعیت امروزی جامعه ما نتیجه می‌شود.

اینکه چرا زبان فارسی زبان رایج و اصلی در ایران شده، تاریخی دارد که مسلماً می‌تواند از طرف محققین مورد بررسی قرار گیرد.

تاریخ کشور ما تا قبل از رضاخان پهلوی که به‌اصطلاح آغاز دولت‌های مدرن در ایران بوده است، سرکوب سیستما تیک و گسترده‌ای در مورد ایرانیان «غیر فارس زبان» ثبت نکرده است، ولی در مورد ظلم پادشاهان به مردم کشورشان زیاد خوانده و شنیده‌ایم.

اصولاً این مشکل از زمانی آغاز می‌شود که نهادهای جدید دولتی شکل می‌گیرند و سیستم‌های جدید آموزشی، قضائی و اداری برقرار می‌شوند و روابط شهری به‌سبک غربی در ایران نوید «عصر جدیدی» است.

و این همه از کودتای انگلیسی - ایرانی رضاخان امیرپنجه مازندرانی آغاز می‌شود.

ورود به این بحث که رضا شاه و محمد رضا شاه در جهت همگون‌سازی (Assimilation) ستم‌ها کردند و خون‌ها ریختند، تأثیری در شرایط کنونی ما ندارد. در شرایط کنونی باید تلاش و برنامه‌های ما با در

جهت به رسمیت شناختن زبان‌ها، فرهنگ‌ها و رسوم دیگر باشد، و خود در کردار خویش باید به آن وفادار باشیم. این وفاداری در عمل باید نمود خود را در طرح‌ها و برنامه‌های ما نشان دهد.

سیاست‌هایی که در جهت همگون‌سازی در ایران انجام گرفته است، ناشی از تفکرات پان‌ایرانیسم و ضد حقوق بشر و آزادی‌های انسانی بوده است. هم‌رنگ کردن و یکی کردن زبان و فرهنگ‌های موجود در ایران در یک زبان و فرهنگ، و به رسمیت نشناختن زبان‌ها و فرهنگ‌های دیگر نه تنها حرکتی در جهت اتحاد ایران نبوده، بلکه شعله‌های آتشی را برافروخته که امروز با همان ماهیت رضاخانی ولی از زبان بخشی از ایرانیان غیرفارسی زبان بیان می‌شود.

در واقع افراط‌گری‌های دوران پهلوی باعث بروز افراط‌گری‌هایی از طرف مقابل در دوران کنونی شده است.

پذیرفتن این واقعیت و رعایت حق و حقوق شهروندی برای ملت با توجه به تنوع زبانی و فرهنگی در ایران، گام اساسی است برای رفع ستمی که همه ایرانیان تا کنون با آن دست به گریبان بوده اند.

نقد نظریه «خودمختاری قومی (اتنیکی)» و «حق تعیین سرنوشت ملل»

بیان شعارهایی از نوع «خودمختاری قومی» یا «حق تعیین سرنوشت ملل» در ایران باید در اساس بر وجود پیش‌فرض‌هایی که تاریخ ایران را شکل داده‌اند، متکی باشد تا بتواند تحقق خود را در شرایط کنونی مسلم بداند. یعنی پذیرش این پیش‌فرض که اقوامی در شکل‌گیری یک کشور سهمیم بوده‌اند و حقوق از دست‌رفته خود را اکنون طلب می‌کنند، مانند تشکیل کشور یوگسلاوی که از به هم پیوستن سه قوم صرب، کروات و اسلونی تشکیل شده بود، ولی صرب‌ها بر آن جامعه حکومت می‌کردند، یا چکسلواکی که از چک‌ها و اسلواک‌ها تشکیل شده بود، ولی چک‌ها بر آن سرزمین سلطه داشتند، یا شوروی سابق که از اقوام بسیاری تشکیل شده بود، ولی روس‌ها حاکم بودند.

اکثر کشورهای که به شکل فدراتیو اداره می‌شوند، در دورانی شکل گرفته‌اند که مفاهیم جدیدی چون ملت، قانون اساسی و دولت مدرن شکل گرفته بود.

اصولاً فدراتیو بکارگیری روش‌هایی است که در دوران مدرن با در نظر گرفتن تفاوت‌ها و اختلافات داخلی یک کشور راه حل مسالمت آمیزی را جستجو می‌کند تا اتحاد و یکپارچگی را حفظ کند، و تنوع را به رسمیت

شناسد .

مثلاً آمریکا در سال ۱۷۸۷ از بهم پیوستن ۱۳ ایالت به مثابه اولین کشور فدراتیو دنیا تشکیل شد و یا سوئیس که از اتحاد ۲۲ کانتون (۲) با زبان‌های گونه‌گون تشکیل شده است. (۳)

در کشورهایی که از به هم پیوستن چند قوم تشکیل شده ولی در شرایطی خاص، قومی بر قوم یا اقوام دیگر تسلط یافته و حقوق دمکراتیک دیگر اقوام را نقض کرده است، شاهد جنبش‌های جدائی‌خواهانه و استقلال‌طلبانه هستیم. و این همان موردی است که از طرف ایرانیان طرفدار «خودمختاری قومی» یا طرفداران «حق تعیین سرنوشت ملل» طرح می‌شود.

طرح این گونه شعارها در ایران در شرایطی می‌تواند درست باشد که ایران از بدو شکل‌گیری خود به‌عنوان یک کشور از چند قوم صاحب سرزمین شکل گرفته باشد. مانند یوگسلاوی، چکسلواکی، روسیه و... .

البته گفتنی است که کشورهای مدرنی چون کانادا، سوئیس و بلژیک هم در مجموعه این کشورها هستند، ولی در این کشورها سلطه قومی علیه قوم دیگر وجود نداشته است. و آنها تلاش کرده‌اند که مشکلات چند زبانی و چند فرهنگی خود را با توجه به برابر حقوقی انسان‌ها، قوانین حقوق بشر و دمکراسی از طریق بر پائی پارلمان و رأی همگانی حل کنند تا از طرق دیگر!

البته تاریخ بازتاب دوران‌های سختی گذشته هم است، ولی جهت حرکت جامعه بر مانده‌گاری تبعیضها و نابرابری‌های قومی و نژادی نبوده است و آنچه امروز در این کشورها می‌بینیم گواه بر این مدعاست.

آیا ایران نیز از بهم پیوستن چند قوم شکل گرفته است ؟

در ایران قبل از ورود اقوام آریائی در کناره بین‌النهرین تمدن‌های بابل، سومر و اکد وجود داشتند.

تاریخ مهاجرت آریائی‌ها را به ۲۰۰۰ تا ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تخمین زده‌اند که شامل پارت‌ها، پارس‌ها و مادها بوده‌اند که در فلات ایران ساکن می‌شوند و از میان آنها سلسله‌های متعددی چه بر کل ایران و چه در بخشی از ایران حاکم بوده‌اند.

کشور ما بعد از دورانی طولانی که مورد حمله و سلطه اسکندر مقدونی، اعراب، چنگیز و تیمور قرار گرفت، توانست دوباره خود را باز یابد

و خاندان‌های صفوی و قاجار بر سراسر ایران سلطه یافتند.

در واقع در بستر یک تاریخ چند هزار ساله پیوندهای قومی میان ایرانیان و غیرایرانیان است که زبان‌ها و اقوام گوناگونی در ایران شکل می‌گیرند و ایران امروز را این چنین شکل می‌دهند.

بنابراین ایران از به هم پیوستن یا اتحاد «اقوام» یا «ملت‌های» کرد، بلوچ، ترک یا عرب و ترکمن تشکیل نشده است که امروز مدعی استقلال و جدائی باشند.

طرح شعار «حق تعیین سرنوشت ملل» که به صورتی وسیع‌تر در اوایل قرن بیستم از طرف کمینترن و احزاب کمونیست طرفدار «شوروی سوسیالیستی» تبلیغ می‌شد، تلاشی بود از طرف لنین و استالین تا علیه کشورهای سرمایه‌داری جبهه‌های مبارزاتی جدیدی را ایجاد کنند تا کشور جوان «شوراها» از حملات دشمن امپریالیستی مصون بماند.

ایجاد بلوک‌های مبارزه علیه امپریالیسم، رشد و گسترش مبارزات استقلال طلبانه کشورهای مستعمره وضعیتی بود تاریخی که «اردوگاه سوسیالیسم» از آن به نفع خود بهره برداری می‌کرد.

همان‌طور که می‌دانیم آنچه را که «دولت شوراها» تبلیغ می‌کرد، خود موظف به اجرای آن در کشورش نبود و بسیاری از اقوام در «شوروی» سابق به دست «دولت بلشویکی» سرکوب شدند (گرجستان، آذربایجان، ارمنستان و غیره).

بر این اساس بود که در سال ۱۹۲۲ شعار «حق تعیین سرنوشت ملت‌ها» از برنامه‌های حزبی حذف می‌شود و شعار حق تعیین سرنوشت توده‌های زحمتکش جای آن را می‌گیرد.

آنچه که در شوروی سابق برای دولت بلشویکی قابل قبول نبود، حق شرکت ملیت‌های غیرروس در اداره کشور بود. به دنبال این برخوردها بود که آنها خواهان استقلال شدند و زیر بار دولت مرکزی نرفتند و برای تحقق استقلال خود مبارزه کردند.

همان‌طور که در بالا اشاره کردیم، یکی از موارد عملی شعار «حق تعیین سرنوشت ملل» وجود «اقوام» یا «ملیت‌هایی» است که در اتحادی یا کنفدراسیونی با هم کشور ایران را شکل داده باشند، و این زمانی است که پدیده‌هایی چون «ملت» و «دولت» در کشوری بوجود آمده باشند. تاریخ ایران گواهی است بر عدم چنین ادعائی.

همانطور که می‌دانیم کشورهای که از به هم پیوستن یا اتحاد چند قوم (یا غیره) با سرزمین اجدادی شکل گرفته‌اند، نه تنها نام جدیدی بر خود نهادند و کشور جدیدی را پایه گذاشتند، بلکه در این پیوندها مرزهای جدیدی شکل گرفت و قوانین مشترکی نیز تدوین شد.

و این موارد کاملاً با وضعیت جامعه ما متفاوت است. تاریخ کشور ما چون تاریخ کشورهای هندوستان، چین، افغانستان و غیره بیان زندگی یک قوم یا طایفه نیست. اقوام و طایفه‌های زیادی در ایران بوده‌اند که اکنون نیستند و اقوام و طایفه‌هایی که هنوز آثاری از آنها موجود است.

در دنیا نیز کشورها از فروپاشی امپراطوری‌ها شکل گرفتند— امپراطوری‌هایی که از سرزمین‌های بزرگ شکل گرفته بودند، ولی رفته رفته جایگاه خود را از دست دادند و به کشورهای کوچک تبدیل شدند— مانند اطریش، آلمان، ایتالیا، یوگسلاوی، چکسلواکی، رومانی، لهستان، مجارستان و... که از اواسط قرن نوزدهم تا اواسط قرن بیستم، یعنی در دورانی که ظهور پدیده ناسیون Nation در اروپا بوجود آمد، به‌عنوان یک کشور اعلام موجودیت کردند.

حال به کشور خودمان برگردیم و در عمل جایگاه کسانی را که از «خود مختاری قومی» دفاع می‌کنند، نشان دهیم. فرض را بر این می‌گیریم که طراحان این شعار قصد زندگی در چارچوبه ایران را دارند. با این فرض این شعار در چارچوبه یک کشور مدرن که در آینده بر پایه یک قانون اساسی بنا می‌شود که شعار حقوق برابر شهروندان ایرانی را مد نظر دارد، به معنای پذیرش اداره یک منطقه از کشور که اصل حقوق برابر شهروندی را زیر پا می‌گذارد و سلطه یک قوم یا نژاد را به رسمیت می‌شناسد، نیست؟

این شعار در عمل به معنای این نیست که یک شهروند غیر کرد ساکن در کردستان یا غیر ترک ساکن آذربایجان ایران حق شرکت در اداره داخلی این استان‌ها (یا هر تقسیمات دیگر کشوری) را ندارد.

اگر طراحان و شعار دهندگان این نظریه فقط با یک زبان محلی موافقت کنند و اجازه سخن گفتن به زبان‌های دیگر را هم ندهند، چگونه کشوری خواهیم داشت!!؟

1. زبان ارتباطی میان مردم چه زبانی خواهد بود؟ (با توجه با دشمنی با زبان فارسی)

2. هیچکس حق خروج از منطقه خودمختار را برای ساکن شدن در دیگر نقاط کشور ندارد، چون مهاجرت پایه‌های اصلی شکل‌گیری این نظریه را به‌چالش می‌کشد و سبب محدود شدن حقوق شهروندی افرادی می‌گردد که به‌ملیت ساکن در يك منطقه تعلق ندارند.

3. آیا قانونی که اداره امور مثلاً ترک‌های آذربایجانی به‌دست، آذربایجانی را تعیین می‌کند، دمکراتیک است؟ نژاد پرستانه نیست؟

4. چگونه می‌توان تشخیص داد که مثلاً فرد ساکن کردستان کرد است یا کرد نیست، تا بتواند مسئولیت‌های اداری منطقه را بپذیرد؟ (چون اصل خودمختاری بر حاکمیت مثلاً کرد بر کرد است.)

متأسفانه این گونه شعارها نه‌تنها به‌تعمیق دمکراسی و آزادی در ایران کمکی نمی‌کند، بلکه باعث انحراف مبارزات آزادی‌خواهانه و دمکراتیک مردم نیز می‌شود.

فدراتیو چیست؟

می‌گویند با این که اتحادیه شهرهای یونان اولین تجربه شناخته شده در باره فدرالیسم است، اما این واژه در فرهنگ سیاسی یونان قدیم وجود نداشته است، زیرا این اتحادیه‌ها اجتماعی را تشکیل می‌دادند که بر اساس Foedas (ریشه کلمه فدرالیسم) استوار بود. یعنی قراردادی بین شهرهای مستقل برای رسیدن به‌هدفی مشترک در مسائل دیپلماتیک، نظامی، تجاری و حتی ورزشی.

پیر ژوزف پرودون می‌گوید: "اصل فدراتیو باید شامل توافق و آشتی دادن قدرت و آزادی باشد. نظم سیاسی بر اساس دو اصل متعارض قدرت و آزادی استوار می‌گردد. سیستم فدرالیسم به‌آزادی ارزش بیشتری می‌دهد."

وی اضافه می‌کند: "که فدرالیسم به‌معنای وسیع، عبارت است از قواعد کلی اصلاح روابط اجتماعی."

در واقع فدرالیسم بیان نظری است که می‌خواهد جامعه را با حفظ گونه‌گونی در وحدت و یگانگی نگه دارد.

فدرالیسم می‌تواند در چند نوع طرح شود، یکی فدرالیسمی که قصدش

ممانعت از شکل‌گیری قدرتی متمرکز است، دومی فدرالیسمی که تمرکز گراست و سومی فدرالیسمی که متعادل است و بین نمونه یک و دو قرار دارد.

سیستم فدراتیو برای اداره یک کشور سیستمی قدیمی نیست، هر چند که دولت - شهرهای یونان و یا ایتالیای دوران رنسانس را بتوان به نوعی فدراتیو تشبیه کرد، ولی تکامل سیستم فدراتیو و گسترش آن در قرن بیستم بوده است. بعد از جنگ جهانی اول کشورهای یوگسلاوی و چکسلواکی از جمله کشورهای فدراتیو هستند .

فدراتیو زبانی

گفتیم که فدراتیو بر اصل اساسی حفظ اتحاد در عین کثرت بنا شده است.

بر این اساس است که در کشور ایران با توجه به مباحث بالا و با توجه به تنوع زبانی که وجود دارد، می‌توان به‌ممکن بودن فدراتیوی از نوع زبانی اندیشید.

در کشور ما با توجه به شیوه تولید آسپائی که بر حکومت‌های متمرکز و استبدادی استوار بوده و سابقه‌های بیش از هزار سال دارد، به نظر من شیوه غیرمتمرکز فدراتیو زبانی کاربرد بیشتری دارد.

اساس فدراتیو زبانی بر مورد توجه قرار دادن و قانونی کردن روابط انسان‌ها در تنوع‌شان در زبان، فرهنگ و آداب و رسوم است. البته آن فرهنگ و آداب و رسومی که قوانین حقوق بشر را نقض نکند .

بر این اساس در یک کشور می‌تواند یک زبان اداری و دولتی وجود داشته باشد، ولی زبان رسمی نمی‌تواند یکی باشد.

نمونه آن سوئیس است که در بیشتر کانتون‌های آن دو زبان تا سه زبان رسمی وجود دارد.

در دنیا کشورهای زیادی هستند که به‌شیوه فدراتیو اداره می‌شوند، فدراتیوی از نوع زبانی به‌معنای تقسیمات کشوری، نه براساس قوم یا نژاد که منسوخ و مخالف قوانین حقوق بشر است، بلکه بر اساس تنوع زبانی، سوئیس، هندوستان و بلژیک از این نمونه‌اند.

فدراتیو آمریکا بر تمرکز تکیه دارد و فدراتیو آلمان بر عدم تمرکز و در هر دو کشور مسائل سیاسی عامل شکل‌گیری فدراتیو در این کشورها

است نه مسائل قومی یا زبانی.

امریکا از ۱۳ ایالت مهاجر نشین شکل گرفت و در آلمان "متفقین" برای عدم شکل‌گیری قدرت متمرکز در این کشور شیوه فدراتیو را برگزیدند.

آن فدراتیوی که شما در شوروی و یوگسلاوی شاهدش بودید، فدراتیوی قومی بود که گفتیم از جنبه‌های زیادی نه عملی بود و نه برابر حقوقی انسان‌ها را مد نظر داشت.

در شوروی و یوگسلاوی بدلیل سیستمی آلوده به تبعیض و تحقیر برای دگر اقوام ساکن آن سرزمین‌ها که ناشی از سیستم غلط مناسبات میان اقوام با زبان‌ها و فرهنگ‌های متفاوتی بود، نتوانستند اتحادی منطقی میان ملیت‌های خود برقرار کنند و از هم پاشیدند.

دمکراسی غربی یعنی مشارکت مردم در امور سیاسی، حقوق برابر شهروندی و آزادی‌های سیاسی و اجتماعی، رمز موفقیت کشورهای چند قومی در گذار از مرحله حقوق پیشامدرن به حقوق مدرن بوده است.

زیرنوشت ها :

- در این مقاله به جای نام بردن مکرر از «اقوام» یا «ملیت‌ها» از کلمات «ایرانیان غیر فارس زبان» استفاده کرده‌ام.
- لندهای آلمان، کانتون‌های سوئیس، ایالت‌های آمریکا و استان‌های ایران تقسیمات کشوری هستند.

(۳) البته برای اطلاع خوانندگان می‌گوییم که اولین اتحاد سوئیس در سال ۱۲۳۵ از پیوستن سه کانتون به منظور صلح داخلی و در دفاع از حمله هابسبورگ‌ها بوجود آمد که در تکامل خود به حکومتی فدراتیو بر اساس تنوع زبانی رسیده است.

سمینار مسائل ملی - قومی (فریدون با بایی)

راه حلی واقع بینانه برای مسائل قومی-ملی و زبانی در ایران

فریدون با بایی

در سال 2005 ما، در جلسه های ماهانه گروه مطالعات تاریخ معاصر ایران- مونترآل، درباره تحول تاریخی مسائل قومی-ملی و زبانی در ایران مطالعه و بحث کردیم. در زیر خلاصه ای از این مطالعه و پیشنهاد راه حلی بر پایه این بررسی را ملاحظه میکنید.

تحول قومی-ملی و زبانی در جهان

طبق اطلاعات کنونی، مبدأ همه اقوام و ملتهای ساکن دنیا، مهاجرین آفریقائی میباشند. این مهاجرین در طول هزاره و قرن ها در مکانهای مسکن گزیده و مبدأ کوچهای دیگری شده و در دنیا پراکنده گردیده اند. قبایله ها، اقوام، خلقها و ملتها، پس از استقرار طولانی و زندگی مشترک مهاجرین در یک سرزمین، بوجود آمده و در شرایط مخصوص، برخی از اقوام، خلقها و ملتها موفق به تشکیل دولت خود مختار و یا دولت ملی (اتا ناسیون) خود شده اند. و برخی دیگر هنوز هم بطور اختیاری یا اجباری در داخل دولتهای مزبور زندگی میکنند.

زبانهای رایج کنونی نیز از یک ویا از چند خانواده بزرگ زبانی میباشند. از تحول و تغییر و رشد این زبانهای مادر، در شرایط متنوع جغرافیائی و تاریخی، گویشها و نیمه زبانها و زبانهای مشخص معاصر بوجود آمده اند.

تحول قومی-ملی و زبانی در ایران

نگاهی به تاریخ شناخته شده تحولات قومی و زبانی در سرزمین ایران نشان میدهد که ایران به ترتیب مسکن اقوام بومی

آسیائی(مانند ایلامیها و...) اقوام مهاجریا مهاجم هندواروپائی (اقوام ماد ، پارس و پارت و...)، یونانی، عرب و ترک ، درینج هزاره گذشته بوده است. اقوام مهاجر مزبور ایران را مسکن خود گزیده و در طول تاریخ چند هزارساله، از آمیزش آنها، اقوام، خلقها(ملیتها)وملت کنونی ایران بوجود آمده است.

زبانهای رایج در این سرزمین هم بموازات تحولات تاریخی، متنوع و متغیر بوده اند. در هر دوره ای یک یا چند زبان در ارتباطهای رسمی حکومتی یا ادبی بکار برده شده است. زبانهای ایلامی، پهلوی(فارسی باستانی)، یونانی، عربی، فارسی دری و ترکی مهمترین این زبانها میباشند.

آمار زبانهای رایج در ایران معاصر(1) نشان میدهد که ایران یک کشور چند زبانی است.طبق این آمار، زبان مادری در حدود 55% مردم ایران زبانهای شاخه ایرانی خانواده هندواروپائی(فارسی، کردی، بلوچی و گویشهای فارسی)، 45% زبانهای ترکی (آذربایجانی و ترکمن) و 2% زبان عربی میباشد.

محل تمرکز عمده گروههای زبانی در ایران (2) کانونهای سکونت اقوام و خلقهای مختلف در سرزمین ایران را نشان میدهد.

حکومت ایران در این چند هزاره در دست این اقوام رد و بدل شده است.اقوام مهاجر پس از قرنهای زندگی در ایران بتدریج با بومیان آمیزش کرده و اغلب با حفظ زبان و بخشی از فرهنگ خویش، ایرانی شده اند. تمرکز آنها در مناطقی و زندگی مشترک چند قرنی با هم آنها، پایه ایجاد خلقهای (ملیتها) متفاوت گردیده است. خلق های آذربایجان، کردستان و بلوچستان بدین طریق بوجود آمده اند. از طرف دیگر، آمیزش جسمی و فرهنگی بین اقوام بعلت ازدواجهای بین اقوام مختلف و پراکنده گی آنها بخصوص در شهرها، اغلب ایرانی ها را از نظر خونی و فرهنگی مخلوط کرده است. بهمین دلیل کمتر ملیتی میتواند ادعای "پاکی نژادی یا فرهنگی" را بکند.

بعلاوه بعلت این آمیزش وزندگی مشترک، زبان عده ای تغییر کرده است.در نتیجه اجداد برخی از ایرانیان فارس زبان امروزی از اقوام ترک یا عرب هستند و اجداد بخشی از آذربایجانیهای ترکزبان از اقوام فارس یا عرب

دولت ملی مدرن ایران با انقلاب مشروطیت بوجود آمده است. این دولت در اوایل، یک حکومت غیر متمرکز و بشکل ایالات و ولایتهای اغلب با

خصوصیات قومی- زبانی متفاوت بوده است. تشکیل انجمنهای ایالتی و ولایتی انتخابی، طبق قانون اساسی مشروطیت، برای شکل دادن این حکومت غیر متمرکز (یا فدرالیسم ایرانی)، در نظر گرفته شده بود.

با سرکار آمدن سلسله پهلوی، سیاست استبدادی تمرکزگرا، بر پایه یک کشور و یک ملت واحد با یک زبان رسمی (فارسی)، به همه مردم ایران تحمیل میشود. استانها با حدود غیر قومی جایگزین آیالتها و ولایتهای سابق میشوند. انجمنهای ایالتی و ولایتی از بین میروند و یا تشکیل نمیشوند. تحصیل و تدریس اجباری بزبان فارسی، و ممنوع شدن استعمال و تدریس و انتشارات بزبانهای مادری دیگر ساکنان سرزمین ایران، مانع رشد طبیعی این زبانها شده و ستم فرهنگی کنونی در ایران را ایجاد میکنند. این ستم فرهنگی همراه با تبعیضهای اقتصادی و دینی در نواحی غیر فارس زبان باعث رشد احساسات ضد حکومت مرکزی و ضد زبان فارسی و گاهی ضد ایرانی میشود.

از سوی دیگر، این ستم فرهنگی بخصوص زبانی، یک ملت ایران تک زبانی بوجود نیاورده اما پایه نا رضایتی و ستمدیدگی میلیونها ایرانی غیر فارس زبان میگردد. در نتیجه این سیاست، آذربایجانیها که حداقل یک سوم ساکنان ایران را تشکیل میدهند، از آموختن زبان مادری یا پدری خود محروم میشوند. میتوان ادعا کرد که حکومت

ضد دموکراتیک تمرکزگرا، عدم شناسائی و احترام بحقوق اقوام و خلقها یا ملیتهای تشکیل دهنده ایران معاصر و ستمهای فرهنگی، دینی و اقتصادی مداوم، بحران ملی-قومی و زبانی کنونی را بوجود آورده است. بحرانی که استقرار نظام دموکراتیک واقعی و اتحاد نیروهای دموکراتیک در ایران را مشکل میسازد.

این بحران در شرایط ملی، منطقه ای و بین المللی کنونی اگر راه حل دموکراتیک و عادلانه و واقع بینانه ای را پیدا نکند منجر به شورشها و جنگهای داخلی، دخالت کشورهای خارجی مخالف ایران، استمرار نظام استبدادی و تجزیه احتمالی کشور ایران خواهد شد.

راه حل ها برای بحران قومی-ملی و زبانی.

بررسی و در نظر گرفتن این واقعیات تاریخی و معاصر مارا در شناسائی ایران کنونی و در جستجوی راه حلهای مناسب برای مسائل قومی-ملی و زبانی ایران، کمک میکند. بطور خلاصه، نیروهای سیاسی چند راه حل زیر را پیشنهاد میکنند.

▪ آنهایی که معتقد به وجود ملیتهای غیر فارسی زبان و ستم فرهنگی مضاعف در سرزمین ایران نیستند و یا میخواهند یک ملت واحد با یک زبان رایج، با تحلیل تدریجی اقوام و ملیتهای موجود، بوجود بیاورند، راضی بوضع موجود بوده و تغییرات مهم در این مورد را مضر به وحدت و تمامیت ایران میدانند.

▪ گروهی از ملیتهای غیر فارس زبان، در مقابل انکار وجودشان و یا حقوق برابر ملیتهای مختلف ایران، بوسیله حکومتها و نیروها و احزاب سیاسی سرتاسری ایران، تنها راه حل ممکن و عادلانه را در استقلال ملیتها یا ملتھای خود می بینند.

▪ برخی بدون قبول وجود ملیتهای مختلف و یا ستم ملی-قومی در ایران، احترام به فرهنگ و زبانهای اقوام تشکیل دهنده ایران را پیشنهاد میکنند به شرطی که زبان فارسی زبان رسمی اداری و آموزشی اجباری در سرتاسر ایران بماند. بخشی از این گروه با ایجاد نظام فدرالی دموکراتیک غیر قومی نیز موافق میباشند.

▪ گروهی قبول دارند که ایران یک کشور چند زبانی و چند ملیتی است. و ستم قومی-ملی، دینی و زبانی در ایران وجود دارد. آنها راه حل عادلانه و دموکراتیک در کادر سرحدات ایران را ممکن دانسته و. لازمه این راه حل را استقرار یک نظام مردمسالار فدرال در ایران و شناسائی حقوق برابر خلقها یا ملیتهای ساکن میدانند.

من که خودم را جزوی از خلق (ملیت) آذربایجان و ملت ایران میدانم موافق این آخرین راه حل هستم و در زیر طرح نسبتا جامعی را. برای حل مسائل ملی-زبانی در ایران، برای بحث، پیشنهاد میکنم.

مقدمه

دو سال پیش برای اولین همایش اتحاد جمهوریخواهان ایران دو طرح در باره مسائل ملی و قومی پیشنهاد شد و من بر پایه آنها با تغییراتی طرح سومی را تنظیم کرده و پیشنهاد نمودم که در سایت جمهوری و تریبون انتشار یافت (3-6). اما این طرح در همایش مورد بحث قرار داده نشد.

طرح اول از شناسائی صریح وجود خلق یا ملیت های متعدد در ایران خودداری کرده و تحت اسم مبهم اقوام و اقلینهای زبانی-فرهنگی به آن اشاره میکند. این طرح از ستم مضاعف به ملیتهای غیر فارس ایران در رژیم استبدادی پهلوی حرفی نمیزند.

در این طرح راه حل‌هایی برای اصلاح مسئله ملی-زبانی بطور مبهم ذکر شده اند با در نظر گرفتن ابهام‌های مذکور، امکان دارد که باز هم حل دموکراتیک مسائل ملی - زبانی در ایران با این طرح سا لها بعقب افتد. در حالیکه در شرایط کنونی منطقه و ایران باید بطور روشن و قاطع در این باره اعلام نظر کرد و برای اقدامات ضروری زمان بندی نمود.

طرح دوم بطور روشن و قاطع واقعیت ایران امروز بعنوان کشور کثیرالمله را اعلام میکند. اما احتراز از شناسائی ملت ایران بعنوان ملتی تشکیل شده از ملیتها و اقوام متعدد را می نماید. بنظر من در ایران، در عرض قرنهای متمادی زندگی مشترک، ملیتها و اقوام ساکن، ملت بزرگ یا جامع ایران را تشکیل داده اند. من به آسانی میتوانم قبول کنم که هم هویت آذربایجانی دارم و هم هویت ایرانی. هم جزوی از خلق آذربایجان هستم و هم شهروندی از ملت ایران. و فکر میکنم که هنوز هم اکثریت آذربایجانیهای ایران این برداشت را دارند.

هر دو طرح فوق درباره راه حل مسئله تجزیه و تقسیم خلق یا اقوام آذری، کرد، بلوچ و عرب ایران بین کشورهای مجاور (جمهوری آذربایجان، ترکیه، عراق، پاکستان و افغانستان) سکوت کرده و راه حلی پیشنهاد نمیکنند.

ضروری است که قبل از ارائه **طرح سوم** پیشنهادی ام توضیحی در باره اصطلاحات ملت، خلق، ملیت و قوم بدهم چون در این موضوع ابهام ها زیادند و احتیاج به مطالعه و روشنگری کارشناسان جامعه شناس را داریم. علت اصلی این ابهام و اختلافات عدم تعریف و یا توافق درباره کلمه بخصوص برای مردم یک ناحیه که همه عوامل تشکیل دهنده یک ملت با استثنای دولت ملی مستقل یا دولت خود مختار را دارند میباشد. این **ملتهای بالقوه یا در حال تکوین** را عده ای قوم، عده ای ملیت، عده ای خلق و برخی ملت می نامند.

شخصاً فکر میکنم که کلمه ملت (ناسیون) را بهتر است برای مردمی بکار ببریم که در جریان تاریخ مشترک خود دولت ملی یا دولت خود مختار خود را تشکیل داده اند و در سرزمین مشترکی زندگی میکنند. این ملت ممکن است که از یک یا چند خلق یا قوم تشکیل شده باشد (مثل ملت آلمان، ملت ایران و ملت هند).

کلمه خلق (پپل) را برای مردمی بکار ببریم که زبان، فرهنگ، تاریخ

و سرزمین مشترک دارند ولی هنوز دولت ملی یا دولت خود مختار خود را تشکیل نداده اند(مانند مردم آذربایجان و کردستان ایران).

کلمه ملیت (یا ناسیو نا لیته) را عده ای بعنوان معادل خلق بکار میبرند. من اصطلاح خلق را به ملیت ترجیح میدهم. چون ملیت گاهی معنی تابعیت را هم دارد.

کلمه قوم (اتنی) از اصطلاحات خیلی مبهم در این باره میباشد. برای عده ای قوم شاخه ای هم تبار و همزبان یا هم گویش از یک ملت یا خلق و برای عده ای دیگر معادل خلق یا ملیت می باشد.

در زیر این طرح پیشنهادهای به همایش جمهوریخواهان را، با تغییراتی از جمله اضافه کردن بند 7 و تلفیق نکات فوق، ملاحظه میکنید

طرح سوم: راه حل دموکراتیک، عادلانه، مسالمت آمیز و واقع بینانه برای بحران قومی-ملی و زبانی در ایران

1- ایران کشور همه خلق ها (ملیت ها) و اقوام و اقلیت های زبانی - فرهنگی ساکن آنست. هیچ یک از این همبودی های ملیتی و قومی-زبانی، امتیاز و برتری بر دیگران ندارد و همگان باید از حقوق برابر برخوردار باشند. مظاهر هویت ملی و قومی را باید محترم شمرد و مورد حمایت قانون قرار داد و راه رشد و شکوفایی آنها را فراهم ساخت.

2- ملت ایران از اتحاد و همبستگی خلقها(ملیت ها) و اقوام ساکن سرزمین ایران، با هویت های ملی و قومی مشخص، در جریان زندگی مشترک تاریخی، بوجود آمده است. تعلق به کشور و ملت ایران ناقص هویت ملی یا قومی مردم تشکیل دهنده آن نیست. (ملیتها) و اقوام تشکیل دهنده ی ملت ایران، از یک هویت مشخصی برخوردارند که در خلقها زبان و گویش ها، در آداب و رسوم و مذهب، در فرهنگ و هنر قومی و محلی آنها متبلور است. از سوی دیگر، این ملیتها و اقوام ایرانی اند و بخش های بهم

3- در طی 80 سال گذشته اصل ناظر بر روابط ملیتها، اقوام و اقلیت های ایرانی، بر مبنای برابری حقوقی در کلیه عرصه ها نبوده است و امکانات متعلق به همه ایرانیان نیز به تساوی میان همه بخشهای کشور تقسیم نشده است. نتیجه این سیاستها جلوگیری از رشد اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی عادلانه همه ملیتها و مناطق تشکیل دهنده ایران بوده است. با در نظر گرفتن آنچه در سده گذشته به

ملیتهای غیر فارس و برخی از مناطق کشورمان گذشته، ما خواهان اقدام در راستای تحقق مظاهر و شاخص های هویت مشخص ملیتها و اقوام ایرانی هستیم. و هرگونه تلاش و پافشاری بر عدم اجرای چنین سیاستی را در کشوری با بافت ملی و قومی گوناگون، نه تنها مغایر با منشور جهانی حقوق بشر، بلکه در موقعیت جغرافیای سیاسی ایران در منطقه، برای وحدت ملی ایرانیان، زیانبار می دانیم. جامعه دموکراتیک و پلورالیستی مطلوب ما، نه تنها بایدهویت ملی قومی، فرهنگی، زبان و دینی و دیگر شاخص های آن را حفظ کند، بلکه بایده شرایط لازم را برای بروز آزادانه و رشد و پرورش آنها فراهم آورد.

4- زبان فارسی به عنوان زبان ارتباطی مشترک همه ایرانیان ضروری است که در سرتاسر ایران تدریس شود اما زبان مشترک به معنی تک زبانی نیست. ما خواستار رفع هر گونه تبعیض از ملیتها و اقوام ساکن ایرانیم. ما خواهان آنیم که زبان مادری هر کدام از خلقها یا ملیتهای ساکن ایران در سرزمینهای ویژه و در نواحی که اکثریت دارند بعنوان زبان تحصیلی و اداری رسمیت یابد بنظر ما احترام به زبانهای مادری ملیتهای ایرانی از مبانی منشور جهانی حقوق بشر بوده و پیکار در راه تحقق آن وظیفه ما و در شمار خواسته های مهم دموکراتیک جمهوریخواهان است. لازمه این احترام و پذیرش حقوق برابر ملیتهای تشکیل دهنده ایران، تدریس این زبانها در دبیرستانها میباشد. بطوریکه همه دانش آموزان خلقهای غیر فارس زبان بتوانند هم زبان مادری، هم زبان فارسی و دانش آموزان فارسی زبان یکی از زبانهای خلقهای غیر فارس ایران (ترکی، کردی، بلوچی و عربی) را یاد بگیرند.

5- ما جمهوریخواهان که از میان خلقها (ملیتهای) و اقوام گوناگون ایران بر خواسته ایم، بر آنیم که سود ملت ایران و ملیتهای ایرانی و میهن مان در تفرقه و جدائی ما از یکدیگر نیست بلکه در یگانگی و هم بستگی ما است یکی از شروط مهم این یگانگی و هم بستگی سراسری وحدت سیاسی کشور اعتقاد به برابری حقوقی همه ایرانیان و اجتناب از ملت پرستی افراطی است و هر نوع ایدئولوژی ناسیونالیستی افراطی را که خصومت میان ملت ها و نیز در میان ملیتها و اقوام تشکیل دهنده ملت ایران را دامن بزند، محکوم می کنیم. زیرا این سیاست ها بیگانه با اندیشه و آرمان های انسان دوستانه ی ما بوده. و نتایج وخیمی برای همه ساکنان ایران و منطقه دارند.

6- گذار از نظام استبدادی ریشه دار کنونی به سوی جامعه ای آزاد

و دموکراتیک که در آن شهروندان آگاه، امور خود و کشور را بدست گرفته باشند، یک باره امکان پذیر نیست و زمان می خواهد. لذا در گذار از رژیم به غایت متمرکز کنونی برای تحقق يك دموکراسی مبتنی بر ساختاری غیر متمرکز و تامین مشارکت مردم در امور خود، باید کارشناسانه عمل کرد و گام به گام با در نظر گرفتن آرای مردم پیش رفت. سازماندهی حکومت و ساختار قدرت در نظام سیاسی کشور باید به نحوی باشد که نه تنها ملیتها و اقلیتهای ساکن مناطق گوناگون، بلکه اهالی استانهای دیگر بتوانند در آنچه به سرنوشت مستقیم آنها مربوط می شود بطور موثر و فعال دخالت کنند. در این چهارچوب حق تصمیم گیری درباره مسائل هرمنطقه برای مردم آن محفوظ است. سیاست عدم تمرکز گسترده در هر شکل آن باید متضمن واگذاری امور هر منطقه به خود آن منطقه باشد. به عبارت دیگر جز در امور مربوطه به دفاع ملی، سیاست خارجی، منابع و موسسات اقتصادی متعلق به همه مردم، سیاست پولی و بانگ مرکزی و سایر امور مورد قبول ملیتهای ایرانی، ارگانهای برگزیده در سطح محلی از اختیارات کامل برخوردارند و امور منطقه تحت نظر خود را اداره میکنند. شکل اعمال این عدم تمرکز نظام فدرال را قانون اساسی جمهوری ایران و مجلس موسسان انتخابی تعیین خواهد کرد.

7- بعضی از خلقها (ملیتهای) واقوام ساکن ایران و منطقه، بععل تاریخی، بچند بخش تجزیه شده ودر کشورهای مستقل مجاور هم زندگی میکنند(مثل کردها). مرزهای کنونی ونظامهای تمرکزگرای استبدادی این کشورها اجازه ارتباط و همکاریهای محلی آزادانه به آنها را نمیدهد. اصل احترام به تمامیت ارضی کشورهای مستقل عضو سازمان ملل متحد مانعی قانونی برای اتحاد این خلقها باهم در یکی از این کشورهای شناخته شده ویا برای استقلال آنها است. در نتیجه تنها راه حل واقع بینانه، دموکراتیک و مسالمت آمیز برای رفع این موانع ایجادنظامهای دموکراتیک و فدرال در این کشورها و تشکیل یک اتحادیه کنفدرال بین این کشورهای مجاورو مستقل میباشد. در این صورت ارتباط آزاد بدون مانع مرزی بین خلقها یا ملیتهای پاره پاره شده منطقه بدون تغییر مرز های کشورهای موجود بوجود میاید(7).

جمهوری مردمسالار و فدرال ایران باید پیشنهاد تشکیل این اتحادیه (مانند اتحادیه اروپا) را در منطقه به این کشورها و خلقها وملل این کشورها بدهد. تا با تشکیل آن در آینده موانع ارتباطات و همکاریهای ضروری همه خلقها وملل منطقه از بین برود.

منابع

- 1- آمارزبان های رایج در ایران. اتنولوگ کام 1997
- 2- قومیت و قوم گرائی در ایران. محل تمرکز عمده گروه های زبانی در ایران. دکتر حمید احمدی
- 3- طرح قطعنامه پیشنهادی گروه کار مسائل ملی. طرح اول: پیشنهاد کمال ارس، بابک امیر خسروی، حبیب برزین، نیره توحیدی، حسن شریعتمداری، رامین صفی زاده، اتابک فتح اله زاده. سایت جمهوری. 2003-11-30
- 4- طرح قطعنامه پیشنهادی گروه کار مسائل ملی طرح دوم: پیشنهاد وهاب انصاری و سیروس مددی. سایت جمهوری. 2003-11-30
- 5- طرح سوم: پیشنهاد فریدون بابائی. نظریاتم درباره طرحهای پیشنهادی گروه کار مسائل ملی. سایت جمهوری. 2003-12-6
- 6- نظریاتم درباره طرحهای پیشنهادی گروه کار مسائل ملی فریدون بابائی. سایت تریبون. 2004
- 7- هویت آذربایجانی - ایرانی مردم آذربایجان 4- راه حل عادلانه و واقع بینانانه برای مسئله آذربایجان ایران: نظام فدرال دموکراتیک در ایران و اتحادیه کنفدرال در منطقه.
دکتر فریدون بابائی. نشریه بازار مونترآل، کبک، کانادا فوریه 1997
ژانویه 2006 مونترآل، کبک، کانادا

سمینار مسائل ملی - قومی

ساختار فدرالی و مسئله ملی و قومی در ایران

مجید زربخش

رخدادهاي سالهاي اخير از حوادث بالکان تا عراق و منافع و سياست امريکا در برانگيختن اغتشاشات و درگيريهاي قومي در ايران، مسئله ملي و قومي در ايران را به موضوعي حساس و بالقوه مخاطره‌آمیز تبديل کرده است. واقعيت اين است که:

▪ در ايران قوم‌ها و مليت‌هاي مختلفي زندگي مي‌کنند و اين کشور سرزمين مشترك اقوام و مليت‌هاي گوناگون است که طی قرن‌ها با رشته‌هاي تاريخي، فرهنگي و عاطفي متعددي پيوند خورده و در ساختن اين سرزمين و دفاع از آن کوشيده‌اند.

▪ اقوام و مليت‌هاي اين سرزمين هر يك ويژگي‌هاي قومي و فرهنگي و زباني خود و در نتيجه خواستها و مطالبات قومي و فرهنگي و زباني ميژه‌اي دارند که بدون توجه به اين مطالبات و بدن تأمين آنها - که حق طبيعي و جزئي از حقوق بشر است - همزيستي آنان برغم تمامي پيوندهاي تاريخي نمي‌تواند پايدار باشد، آن‌هم در شرايطي که قدرتهاي خارجي با بهره‌برداري از محروميتها و تبعيضهاي قومي و فرهنگي و مذهبي دست اندر کار ايجاد و دامن زدن درگيري قومي و ملي‌اند.

▪ هم امر آزادي تأمين حقوق شهروندي همه مردم و هم تأمين حقوق اجتماعي، فرهنگي ويژه مليتها و اقوام، تنها از طريق مبارزه مشترك براي نيل به دمکراسي و با ايجاد نظامي دمکراتيک در ايران ممکن خواهد بود. تفرقه و جدائي در صفوف اين مبارزه مشترك همگاني و تبديل آن به جريان‌هاي کوچک مستقل از يکديگر - چه بسا در مقابل يکديگر - نه به سود تأمين حقوق ملي و فرهنگي، بلکه در خدمت ادامه شرايط کنوني و در خدمت برانگيختن دشمني قومي با پيامدهائي فاجعه‌آمیز است.

مبارزه براي تأمين خواستهاي فرهنگي، زباني و ساير مطالبات قومي و ملي از مبارزه براي استقرار دمکراسي و تأمين حقوق شهروندي يکسان براي تمام مردم ايران جدا نيست. برابري ملي و قومي و حقوق فرهنگي، زباني ... اقوام و مليتها تنها در يك نظام دمکراتيک و پايبند به رعايت حقوق بشر و حقوق تمامي شهروندان قابل تصور و ممکن خواهد بود. نيروهاي سياسي بايد با توجه به اين واقعيت مبارزه براي تغيير شرايط کنوني را سازمان دهند و با ارائه طرح‌هاي روشن براي آينده، اين مبارزه مشترك را به پيش برند. اين طرح‌ها بايد هم مسائل مربوط به استقرار دمکراسي و هم چگونگي تأمين حقوق ويژه اقوام و مليت‌هاي مختلف را منعکس کند. طرح‌هاي مربوط به تأمين خواستهاي اقوام و مليتها طبيعتاً بايد راه‌گشا و چاره‌ساز باشند. اين طرح‌ها

بايد هم گذشته تاريخي مشترك و نتايج ناشي از آن مد نظر داشته باشد، هم واقعيت و شرائط كنوني ايران و آميختگي اين اقوام و هم تحولات و اوضاع جهان امروز را. با توجه به چنين ضرورتي، در اين نوشته ابتداً به بررسي اجمالي اين واقعيتها و شرائط و سپس به موضوع طرحها و راه حلها مي پردازيم.

• گذشته تاريخي:

اسناد و داده هاي تاريخي، حاكي از آن است كه در ايران تا آغاز ديكتاتوري رضاشاه ما با مشكل بزرگي به نام ستم و تبعيض ملي و قومي روبرو نبوده ايم. آنچه در آنجا حاكم بوده، ستم فرمانروايان، حكام و خانها بر تمامي اقوام و ساكنان اين سرزمين بوده است و نه ستم يك ملت بر ملت ديگر و يا محروميت بخشي از مردم از حقوق فرهنگي، ملي و زباني خويش.

تا پيش از سلطنت خاندان پهلوي، ترك زبانان قاجار بر ايران حكومت مي كردند. قبل از آن نيز صفويان و قبل از صفويان نيز خوارزميان تا سلجوقيان و غزنويان، همگي قبائل ترك و ترك زبان بودند كه بر ايران فرمانروائي كردند. صرف نظر از دوران سيادت اعراب و خلفاي اسلامي، طي بيش از هزار سال گذشته تركها و ترك زبانان بر اين سرزمين حكومت داشتند. مع هذا همه و از جمله مردم ساكن ايران از آنها نه به عنوان پادشاهان ترك، بلكه به عنوان حاكمان و پادشاهان ايران نام برده اند و با اين كه در موارد متعدد در پي به قدرت رسيدن خاندانهاي جديد، فارسي زبانان از دم تيغ گذرانده شدند، كمتر از ستم يك قوم بر قوم ديگر سخن رفته است.

شاخص اين دوران تاريخي هزار ساله نه ستم ملي و محروم بودن و يا محروم كردن بخشي از مردم از فرهنگ و زبان و ويژگيهاي قومي، بلكه آميختگي گسترده قومي است. تاريخ و فرهنگ و ساختار اجتماعي نيز نتيجه و بازتاب همين آميزش گسترده ايلها و قبائل مختلف است. در زمان فرمانروائي خاندانهاي ترك زبان، زبان فارسي، بدون استحالته هويتهاي قومي و زباني، زبان ديواني بود و پادشاهان ترك تبار غزنوي و سلجوقي اين زبان و فرهنگ ايران را تا آسياي صغير گسترش دادند.

در دوران رضا شاه افزون بر بكارگيري سياستهاي ضد دمكراتيک و سرکوبگرايانه عليه تمامي حرکتهای سياسي، اجتماعي و فرهنگي منتقد و مخالف، دولت با ایجاد سياست تمرکزگرايي شديد و تقسيم کشور به مرکز و پيرامون و اجرائی سياست همانند سازي و يك دست کردن مردم

ایران به‌ویژه از نظر فرهنگی، اقدامات و کوشش‌هایی در جهت استحاله هویت‌های ملی و فرهنگی و زبانی به‌عمل آورد و از این طریق ستمی مضاعف بر اقوام و ملیت‌های غیرفارس وارد ساخت.

سیاست یکسان‌سازی در آن دوره و سعی در از بین بردن تنوع‌ها و تمایزات و ویژگی‌های قومی، فرهنگی با فشار از بالا و به‌صورت تحمیلی، بخشی از برنامه شبه‌مدرنیسم رضاشاه بود که از جمله از طریق تلاش در حذف و نادیده گرفتن زبان‌های غیرفارسی، جلوگیری از بکارگیری عناصر بومی در رأس دوائر دولتی در ایالت‌های قومی غیرفارس به‌ویژه آذربایجان، گماردن مأموران اعزامی از مرکز در دستگاه‌های اداری، قضائی و سیستم آموزشی این ایالت‌ها، خودسری‌ها و ستم این دستگاه‌ها و مسئولان ناآشنای آن به‌زبان و مسائل و مشکلات محلی و ممانعت از تدریس زبان مادری در مدارس انجام می‌گرفت.

قربانی این ستم و بی‌عدالتی همه اقوام غیرفارس زبان، به‌ویژه مردم آذربایجان و کردستان بودند که بخش بزرگی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند. با اجرای سیاست هم‌سان‌سازی زبان که وسیله اصلی ارتباط است، از اقوام و ملیت‌های غیرفارس و از آن جمله آذربایجان که تا پیش از آن، در دوره قاجار، ولیعهدنشین بود، گرفته شد. پس از خلع رضاشاه از سلطنت و ایجاد فضای باز پس از شهریور 1320 و حضور ارتش شوروی در شمال ایران و آذربایجان، شرایط مساعدی برای رشد مبارزه دمکراتیک بطور کلی و مبارزه برای تأمین حقوق ملی، فرهنگی و اجدادی اقوام و ملیت‌های ایران که قربانی سیاست یکسان‌سازی شده بودند، بوجود آمد، شرایطی که از جمله به‌ایجاد جمهوری مهاباد در کردستان و تشکیل فرقه دمکرات در آذربایجان منتهی شد.

فرقه دمکرات آذربایجان، به‌ویژه رهبر آن پیشه‌وری در طرح مسئله ویژگی‌های زبانی، فرهنگی و محلی و جلب توجه‌ها به‌ضرورت تأمین نیازهای ناشی از این ویژگی‌ها نقشی بزرگ ایفاء نمود. اما رویکردهای آن در جهت سیاست شوروی و تأثیر و نفوذ شوروی و کارگزاران آن در این جمعیت و کشاندنش به‌مسیر جدائی‌طلبی، نه تنها به فرقه دمکرات، بلکه به‌اصل موضوع تأمین حقوق ملی و قومی در ایران زبان‌های بزرگی وارد ساخت. آمیخته شدن فعالیت‌ها و هدف‌های فرقه دمکرات با سیاست‌ها و منافع شوروی و این واقعیت که با قرووف رئیس‌جمهور آذربایجان شوروی و گرداننده برنامه تجزیه‌طلبی نقشی مهم در فرقه داشت، سبب گردید که بسیاری از آزادیخواهان و نیروهای مترقی و ملی و مردم سایر مناطق از حمایت آن خودداری کنند و با بدبینی و نگرانی به‌آن بنگرند. حتی رهبری حزب توده با همه وابستگی

به‌شوروي حاضر نبود از آن حمايت کند. حرکت فرقه دمکرات آذربايجان در هم‌سوئي با سياست شوروي و نقشه‌هاي تجزيه‌طلبانه باقروف آثار منفي خود را تا به‌امروز بر جاي گذارده است. عده‌اي با توجه به‌اين تجربه، غالباً مبارزه جنبش‌هاي قومي- ملي و دفاع آنها از حقوق اقوام و مليتها و يا دفاع از خودمختاري محلي را با ديده سؤطن مي‌نگرند و يا آن را در راستاي تجزيه‌طلبي قلمداد مي‌کنند و عده‌اي نيز پيشه‌وري و اصلاحات اقتصادي، سياسي و فرهنگي فرقه دمکرات و جوانب مثبت کار آن را پوشش تعصبات قومي و نفاق‌افکنانه خود مي‌کنند و به‌نام حقوق فرهنگي و زباني مردم آذربايجان و «هويت‌طلبي» قومي و ملي و با تاريخ‌سازي و رقم‌سازي در اين رابطه دانه‌هاي دشمني قومي را مي‌کارند. آنها آگاهانه يا ناآگاهانه پيشه‌وري را در فعاليتهاي يكسال آخر زندگي او در ايران خلاصه مي‌کنند، يعني درست زماني که اين فعاليتها و مبارزه براي تأمين حقوق فرهنگي و زباني مردم آذربايجان با تأمين منافع شوروي و هدف‌هاي جدائي‌طلبانه باقروف درهم‌آميخته بود. در حالي که پيشه‌وري- بجز در يك سال و چند ماه آخر- در تمام دوران فعاليت سياسي خود در ايران، همواره بر يگانگي ايران، حفظ تماميت ارضي ايران و تأمين حقوق اقوام و مليتها در چارچوب قانون اساسي مشروطيت و تشکيل انجمن‌هاي ايالتي و ولايتي تاکيد داشت. او ضمن توجه خاص به‌مسئله حقوق فرهنگي، زبان و مسائل محلي آذربايجان راه حل را اجراي اصله‌هاي 90-93 قانون اساسي مشروطه مي‌دانست و بر آن بود که تشکيل انجمن‌هاي ايالتي و ولايتي عامل تحکيم پيوندهاي تاريخي اقوام و مليتهاي ايران و حفظ تماميت ايران است.

پيشه‌وري کار نويسندگي و روزنامه‌نگاري را در روزنامه «آذربايجان جزء لاينفک ايران» آغاز کرد. در آن هنگام او عضو حزب دمکرات (شاخه باکو) بود و با انتشار مقاله‌هاي متعدد با اندیشه‌هاي توسعه‌طلبانه حزب مساوات که در آن زمان جدائي آذربايجان ايران و ايجاد «آذربايجان واحد» را تبليغ مي‌کرد، بشدت به‌مخالفت برخاست. او در اين رابطه در روزنامه نام‌برده نوشت: «آذربايجان روح ايران است، همان طور که بدن بي‌روح نمي‌تواند زنده باشد، از روح بدون بدن نيز کاري ساخته نيست. آذربايجان دست راست ايران است. بدن بدون دست با آن به‌حالتي ناقص مي‌تواند زندگي نمايد، ولي دست بدون بدن نابود مي‌گردد. خلاصه مفتن‌هاي خوش خيال گرفتار افکار فاسده بايد بدانند که فریفتن آذربايجاني و آلت دست کردن او و محو و لگدکوب نمودن حيثيت تاريخي و شرف ملياش هم چندان سهل و ساده نيست» (1).

مقالات پیشه‌وری از روزنامه «حقیقت» تا «آزیر» نیز ضمن طرح مسئله حقوق فرهنگی و زبانی مردم آذربایجان همه تأکید بر حفظ تمامیت ایران و وابستگی تفکیک‌ناپذیر آذربایجان و احساس ایرانیست. او نه تنها در مورد آذربایجانی‌ها در ایران، بلکه از مهاجران آن سوی ارس و ساکن در آذربایجان شوروی نیز با همین احساس دلبستگی عمیق سخن می‌گوید. وی در روزنامه «آزیر» که خود منتشر می‌کرد، در 25 مرداد 1322 (2 سال قبل از آغاز فعالیت فرقه دمکرات) نوشت: «کارگر ایرانی در خارج سخت میهن‌پرست بود. او می‌خواست به‌کشور خود برگردد و آن را آباد و معمور و متمدن بکند. در زیر سایه یک دولت مقتدر ملی دمکراسی به‌زندگی ساده دهقانی خود ادامه بدهد. لاقلاً کاری بکند که در ایران کار و کارخانه و وسیله معاش به‌وجود بیاید و او انرژی و توانائی خود را در آنجا به‌کار برد. زیرا هر چه باشد، در خاک بیگانه آن همه تحقیر و توهین را تحمل کردن، برایش مشکل بود».

پیشه‌وری در 1301 در روزنامه «حقیقت» (ارگان حزب کمونیست ایران) در مقاله‌ای تحت عنوان «حکومت مرکزی و اختیارات محلی» نوشت: «در مملکت یک حقوق عمومی و قوانین اساسی است که همه به آنها علاقه دارند و البته آن را باید نمایندگان ملت در یک جا مشترکاً حل کنند. اما بعضی مسائل مختص اهالی یک محل است... در همچو مسائل البته باید اهل محل خودشان فکر کنند و قوانینی مطابق احتیاجات خود وضع کنند. منتهی این قوانین نباید مخالف اساس قوانین عمومی باشد... حکومت مرکزی تا کنون توجه به‌ولایات معطوف نداشته و آنها را از خود راضی نکرده و این که آنها تا کنون به‌فکر تجزیه نیافتاده‌اند، همان احساسات ایرانیست بوده است... ما کار نداریم که ابتدا چگونه بوده، شاید آذربایجانی‌ها از جنس مغول هستند، یا خراسانی‌ها از نسل عرب یا گیلانی‌ها از ملت دیگر یا کردها از نسل مدی بوده‌اند. این‌ها را امروز مدرک قرار دادن دیوانگی است... ایرانیست مافوق همه اختلافات است. یک نفر آذربایجانی خود را بهتر از شیرازی ایران‌پرست میدانند. شاید شیرازی بهتر از خراسانی و اصفهانی بهتر از همه باشد... انجمن‌های محلی برای خاتمه دادن به‌ملوک‌الطوایفی، صحت انتخابات، ترقی تجارت و صنایع محلی وسیله بزرگی است».

او بطور خستگی‌ناپذیر این اندیشه را که باید یگانگی ملی را حفظ کرد و به ایالات اختیارات داد، تبلیغ می‌کرد و بر ایرانیست تأکید می‌ورزید. او می‌نویسد: «اهالی ایران از ترک تا لر و کرد، ایرانیست را مافوق تمام احساسات میدانند ولی با وجود این باید یک نوع

اختیارات عملی به آنها داد. عثمانی‌ها به اسم ترک و استبداد ملی، اعراب را از خود دور نمودند... هم‌چنین روسیه تزاری در مقابل تقاضاهای ترکستان، لهستان، تاتارستان، قفقاز و غیره به‌سرنیزه متوسل شده، سیاست پان اسلاویزم را تعقیب نمود... ما در ایران این گونه اسارت‌های ملی را قائل نیستیم، ولی بعضی نویسنده‌های بی‌فکر، آذربایجان را ترک خوانده یا فلان ایل را ایرانی ندانسته، درباره آنها سیاست علیحده تعقیب می‌کنند و این مسئله خطرناک‌تر از سیاست دولت می‌باشد...» او با تأکید بر اهمیت اختیارات محلی خاطرنشان می‌کند که «در هر حال دولت باید بدون تأخیر انجمن‌های محلی را دعوت به انعقاد کند و اختیاراتی به‌اهالی بدهد...» (2).

استمرار این اندیشه در تمام نوشته‌های پیشه‌وری و حتی در بیانیه 12 شهریور و اعلام تشکیل فرقه دمکرات نیز دیده می‌شود. او در 28 آذر 1323 (8 ماه پیش از تشکیل فرقه دمکرات) در مقاله‌ای در روزنامه «آزیر» پیرامون نطق دکتر مصدق در مجلس چهاردهم از جمله چنین می‌نویسد: «آقای دکتر مصدق ... میل دارند سیاسیون این دوره، به‌آزادخواهان دوره مشروطه تاسی کنند و از سیاست به‌تمام معنا ایرانی پیروی نمایند. این نظریه کاملاً صحیح است، اگر هر ایرانی بخواهد غیر از این کند، خائن است. هدف اشخاص با ایمان البته باید حفظ آزادی و استقلال میهن خود باشد و این هدف، روی سیاست کاملاً ایرانی تعقیب شود.»

در بیانیه 12 شهریور 1324 نیز در موارد مختلف از حفظ استقلال و تمامیت ایران سخن رفته است و این البته در عین حال بیانگر آن است که گردانندگان طرح تجزیه نمی‌توانستند بدون شعارهای حفظ تمامیت ایران و «زنده باد ایران مستقل و آزاد» که در پای اعلامیه آمده است، مردم آذربایجان و حتی بخش‌هایی از تشکیل‌دهندگان فرقه دمکرات را جلب کنند.

در بیانیه 12 شهریور فرقه دمکرات از جمله چنین می‌خوانیم: «ایران مسکن اقوام و ملل گوناگون است. این اقوام و ملل هر قدر آزادتر زندگی کنند، یگانگی بیشتری خواهند داشت. قانون اساسی ما نیز با تصویب انجمن‌های ایالتی و ولایتی کوشیده است که بدین وسیله تمام مردم ایران را در تعیین سرنوشت کشور هر چه بیشتر دخالت داده و رفع احتیاجات مخصوص ایالات و ولایات را به‌خود آنها واگذار نماید ... ما می‌گوئیم که در خاک آذربایجان يك خلق چهار میلیون نفری زندگی می‌کند که آنها قومیت خود را تشخیص داده‌اند، آنها زبان مخصوص به‌خود و آداب و رسوم جداگانه‌ای دارند. این خلق می‌گوید که ما

میخواهیم ضمن حفظ استقلال و تمامیت ایران، در اداره امور داخلی خود مختار و آزاد باشیم ... به قوانین کلی و عمومی مملکت اطاعت خواهیم کرد و در مجلس شورای ملی و حکومت مرکزی دخالت و شرکت خواهیم نمود. زبان فارسی را به عنوان زبان دولتی در مدارس ملی خود توأم با زبان آذربایجانی تدریس خواهیم کرد ...»

با همه اینها پس از شهریور 1324 سیر حوادث در بستر دیگری جریان یافت و پیشه‌وری با برنامه‌های همراهی کرد که طبق اسناد و مدارک متعدد طراح و مبتکر آن شوروی و گرداننده‌اش باقروف رئیس‌جمهور آذربایجان شوروی بود و هدف اصلی برنامه، تأمین منافع اقتصادی شوروی و نهایتاً در صورت امکان، جدائی آذربایجان و الحاق آن به شمال بود. همین اسناد نشان می‌دهند که شوروی و باقروف برای تشکیل و رهبری فرقه دمکرات هم به پیشه‌وری و هم به دیگران مراجعه کرده بودند، ولی بهر حال سرانجام پیشه‌وری با سازمان دادن فرقه و رهبری آن موافقت کرد و برای این منظور به آذربایجان رفت. شوروی‌ها برنامه تشکیل فرقه دمکرات را حتی از رهبران حزب توده نیز پنهان کردند و در آستانه تشکیل آن، سازمان ایالتی حزب توده در آذربایجان را به‌رغم مخالفت رهبری حزب توده به‌جدا شدن از آن حزب و پیوستن به فرقه دمکرات برانگیختند.

فرقه دمکرات موفق شد طی یکسال با انجام اصلاحات در زمینه‌های مختلف، از اصلاحات ارضی تا اصلاحات اداری و با خدمات و سیاست‌های کارآمد در صنعت، اشتغال، آموزش ... از پشتیبانی گسترده مردم آذربایجان برخوردار گردد. معهداً با تغییر سیاست شوروی و پایان حمایت آن دولت از حکومت خودمختار فرقه دمکرات، نتوانست به حیات خود ادامه دهد و در برابر یورش سهمگین دولت مرکزی مقاومت کند. شوروی برانگیزنده اصلی فرقه دمکرات که در پی منافع خود بود، به اقتضای منافع و شرایط جدید، پشت آنها را خالی کرد و عقب نشست. شوروی از یکسو در زیر فشارهای بین‌المللی (به‌ویژه آمریکا و شورای امنیت) و از سوی دیگر فشار دولت ایران و گرفتن وعده انعقاد قرارداد نفت شمال از قوام‌السلطنه، تصمیم گرفت ارتش خود را از ایران خارج سازد و به حمایت خود از فرقه دمکرات پایان دهد. در اوائل فروردین 1325 شوروی بطور ناگهانی اعلام کرد که ارتش سرخ طرف 6 هفته خاک ایران را تخلیه خواهد کرد. قوام نخست‌وزیر وقت ایران نیز پس از بازگشت از مسکو و مذاکرات طولانی با مقامات شوروی، از جمله با استالین و مولوتف، اعلام داشت: در مذاکرات با شوروی توافق شد که ارتش سرخ در فاصله 6 هفته خاک ایران را ترک کند و نخست‌وزیر

ایران نیز طرح قرارداد ایجاد شرکت مختلط نفت ایران و شوروی را تا 7 ماه دیگر برای تصویب به مجلس پانزدهم پیشنهاد کند.

با عقب‌نشینی شوروی و قطع حمایت آن از فرقه دمکرات، زمینه سرکوب آن فراهم شد و سرانجام در آذر ماه 1325 دولت مرکزی (شاه و قوام) با اعزام نیرو از مرکز و حمله ارتش به آذربایجان و کشتار و سرکوب خونین در آذربایجان، فرقه دمکرات درهم شکست و متلاشی شد. پیشه‌وری نیز یکسال بعد در آذربایجان شوروی از طریق یک سانحه ساختگی اتومبیل (که شواهد رد پای عوامل باقرووف و کابکا ب را در آن نشان می‌دهد) به قتل رسید.

هم ایجاد فرقه دمکرات و هم بهره‌برداری شوروی نتیجه وجود یک مسئله واقعی حل نشده است. هم در آن زمان و هم امروز، در ایران با مسئله حقوق ملی، قومی، زبانی و فرهنگی روبرو بوده و هستیم و برای مردم آذربایجان، کردستان، بلوچ، عرب و ... ویژگی‌های قومی، زبانی، محلی و در نتیجه خواسته‌ها و نیازهای ناشی از این ویژگی مطرح بوده و هست. اغتشاشات قومی و بهره‌برداری بیگانگان و افتادن عده‌ای به دام آن، محصول لاینحل ماندن این مسئله و ندادن پاسخ مناسب به آن است. تشدید تعصبات قومی در میان گروه‌هایی از این اقوام و ملیت‌ها و کشیده شدن آنها به کردار و گفتار نامعقول، زیان‌بخش و نافرجام و بالقوه خطرناک هم از جمله به‌دلیل نادیده گرفتن این موضوع و فقدان یک گفتمان منطقی، مسئولانه و چاره‌ساز در میان نیروهای سیاسی و آزادیخواهان ایران است.

2- آمیختگی اقوام و ملیت‌های ایران

همان‌گونه که در بالا اشاره شد، تمدن و فرهنگ ایران را اقوام و ملیت‌های ساکن آن، طی قرن‌ها هم‌زیستی، مشترکاً ساخته‌اند، همه آنها آن را از آن خود دانسته و همواره از آن در برابر تجاوزات خارجی دفاع کرده‌اند. آنها در فرایند تاریخی طولانی در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و آمیزش‌های خانوادگی بطور تفکیک‌ناپذیری با یکدیگر درآمیخته‌اند. این آمیختگی در تاریخ معاصر با انقلاب مشروطه و تدوین قانون اساسی مشروطیت، به ساکنان این سرزمین به‌صورت یک ملت، به معنای مدرن، هویت ملی و یگانگی ملی داده است. احساس یگانگی و احساس ملی مشترک در صد سال اخیر، هم در مبارزه علیه بیگانگان و هم در قیام همگانی علیه ستم و استبداد فرمانروایان بارها تجلی داشته است و جنبش مشروطه، جنبش ملی شدن نفت و انقلاب 1357 نمودارهای بارز آن و تظاهر برجسته این احساس ملی مشترک و دلبستگی

همگان به این سرزمین و منافع و سرنوشت آن است. نقش آذربایجان و قیام ستارخان در مبارزه علیه استبداد، برای آزادی ایران و استقرار مشروطه و بطور کلی نقش و کوشش بزرگان این خطه از ستارخان و باقرخان و حیدر عموآغلی تا نامداران فرهنگ و ادب، از کسروی تا شهریار و دیگران که در آفرینش فرهنگ و ادبیات فارسی نیز سهمی بزرگ داشته‌اند، بازتاب این یگانگی و تلاش مشترک در حفظ این سرزمین و ساختن فرهنگ آن است.

همین احساس ملی یگانه است که اقوام ایرانی را از خویشاوندی قومی آن سوی مرزهای ایران جدا می‌کند. همین یگانگی ملی است که مردم آذربایجان ایران را، با وجود داشتن زبان مشترک با ساکنان آن سوی ارس، از آنها متمایز می‌کند و به آنها هویتی مستقل می‌دهد، هویتی که نتیجه پیوند با سایر اقوام ایرانی و آمیختگی فرهنگ و تاریخ و منافع آنها است. 150 سال جدائی و زندگی در شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کاملاً متفاوت، تفاوت فرهنگی اساسی در این دو بخش بوجود آورده و به هر یک از آنها، به‌رغم اشتراک در زبان، هویتی مستقل و متفاوت با دیگری داده است. طی این 150 سال مردم آذربایجان سهم قابل ملاحظه‌ای در ساختن ایران در تمامی عرصه‌های آن، از اقتصاد و سیاست تا فرهنگ ایرانی و ادبیات فارسی داشته‌اند. هم اکنون حاکمیت ایران در دست یک «رهبر» آذری‌تبار است. بخشی از روحانیون حاکم و غیرحاکم ایران آذری‌اند و در رأس نهادهای گوناگون سیاسی، قضائی و نظامی آذربایجانی‌های فراوانی قرار دارند. در ذهنیت جامعه ایرانی و مردم تمام اقوام و ملیت‌های ایران، همه اینان، چه خادم و چه خائن، همه ایرانی‌اند و هیچ‌کس از آنها به‌عنوان آذری یا فارس و ... نام نمی‌برد. افزون بر آمیختگی در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تقسیم جمعیت در ایران امروز به‌گونه‌ای است که با وجود تمرکز کردها یا آذری‌ها یا بلوچ‌ها و عرب‌ها در بخشی از مناطق، اقوام ایرانی در سر تا سر کشور پراکنده‌اند. هم اکنون جمعیت آذربایجانی‌های ساکن در تهران، از تبریز که بزرگ‌ترین شهر آذربایجان بشمار می‌رود، به مراتب بیشتر است. بهمین ترتیب است مشارکت در اقتصاد، در سیاست و در دانشگاه‌ها و مراکز علمی و پژوهشی. (گرچه این مشارکت به دلیل عدم توجه دولت مرکزی به مناطق عقب‌مانده و دلائل مذهبی و سیاسی در مورد کردها، بلوچ‌ها و عرب‌ها کم‌تر صدق می‌کند).

▪ اوضاع و تحولات جهان امروز

در جهان کنونی ما از یکسو با یک گرایش نیرومند و رو به گسترش حرکت

به سوي انتگراسيون و ادغام کشورها در واحدهاي بزرگ منطقه‌اي و ايجاد اتحادهاي منطقه روبرو هستيم و از سوي ديگر با سياست تضعيف و تجزيه کردن بخشي از کشورها به مناطق کوچک‌تر. با اين که گرايش و روند عمومي روي آوردن به اتحادها و ايجاد واحدها و قدرتهاي بزرگ منطقه‌اي است و کشورهای پيشرفته سرمايه‌داري خود، منافع خويش را در بوجود آوردن اين‌گونه اتحادها مي‌بينند و در اين راستا گام‌هاي بلندي برداشته‌اند و دولت- ملتهاي تا کنوني در اروپا در واحدي بزرگ مانند اتحاديه اروپا متشکل شده‌اند، منافع کشورهای قدرتمند سرمايه‌داري و سياست سلطه‌طلبانه آنها در قبال پاره‌اي از کشورها، ايجاد روندي معکوس، يعني کوچک و ضعيف کردن آنها است. حوادث سالهاي 90 ميلادي در بالکان، تجزيه اين منطقه، کوچک کردن اين کشورها و سپس وارد کردن آنها بصورت کشورهای کوچک در اتحاديه اروپا به بهاي تحميل قربانيها و ويراني بزرگ به مردم اين منطقه- از تظاهرات بارز اين سياست است.

سياست و عملکرد امريکا در سالهاي اخير، اظهارات نظريه‌پردازان و برنامه‌ريزان آمريکائي و اسناد و مدارک نشان مي‌دهند که اين سياست تجزيه و کوچک و ضعيف کردن برخي کشورها، بخشي از استراتژي آمريکا در خاورميانه است. بي‌ترديد در شرايطي که روند و گرايش عمومي در جهان و منافع کشورها- به‌ويژه کشورهای ضعيف- ايجاد سرزمين‌هاي بزرگ با تنوع فرهنگي و يا اتحاد و تبديل شدن به قدرتهاي منطقه‌اي است، سياست تقسيم کشورها به مناطق کوچک، از لحاظ سياسي و نظري ارتجاعي و واپس‌گرا و از لحاظ عملي اقدامي در جهت منافع قدرتهاي سلطه‌گر خارجي است. در عين حال متحقق شدن يا پيشبرد چنين سياستي که مستلزم دامن زدن به اختلافات داخلي و جنگ‌هاي قومي و مذهبي در اين کشورها است، طبعاً با قرباني‌هاي بي‌شمار و آسيبها و پیامدهاي ويرانگري براي اين کشورها و ساکنان آن همراه خواهد بود.

داده‌ها و شواهد گوناگون نشان مي‌دهند که رهبران آمريکا در اجراي مقاصد سلطه‌گرانه خود در منطقه و در ارتباط با تضعيف ايران، سياست دامن زدن به درگيريها و اغتشاشات قومي و ملي در ايران را دنبال مي‌کنند. نظريه‌پردازان گذشته و حال سياست آمريکا، از برژنسکي و کيسينجر تا ولفوويتس و مايکل لودين، بارها بر ضرورت دامن زدن به اختلافات قومي در ايران و برانگيختن درگيري ميان فارس و بلوچ و کرد و عرب و آذري و به‌راه انداختن حرکت‌هاي جدائي‌طلبانه تأکيد داشته‌اند. افزون بر اين در سال پيش با انتشار سندي از برنامه‌ريزان ديوانسالاري بوش، فاش گرديد که يکي از نکات شش‌گانه

سیاست آنها در ایران، دامن زدن به اغتشاشات قومی و مذهبی در مناطق مرزی ایران است. در ماه‌های اخیر نیز فاش شد که نهادها و بنیادهای مختلفی در آمریکا با بودجه‌ای معادل 250 میلیون دلار در راستای اجرای این مؤلفه از سیاست آمریکا فعالیت می‌کنند. گسترش برنامه به زبان‌های کردی و آذری در «صدای آمریکا»، پشتیبانی رسانه‌ای در برخورد به «عملیات تاسوکی» در بلوچستان، پخش گسترده اخبار مربوط به این عملیات و بزرگ کردن عملیات و رهبر آن و ... موارد گوناگون پی‌گیری این سیاست را نشان می‌دهد. در خشونت‌ها و درگیری‌های سال گذشته در شرق و غرب و جنوب کشور، از بمب‌گذاری‌های خوزستان تا حوادث سیستان و بلوچستان و طرح شعارهای نژادپرستانه در تظاهرات مردم تبریز علیه کاریکاتور تحقیرآمیز روزنامه دولتی ایران و سعی در منحرف کردن آن، رد پای دخالت‌ها و تحریکات به منظور ایجاد درگیری و دشمنی قومی مشهود است. مدتی پس از عملیات گروه «جندالله» در تاسوکی، روزنامه گاردین در تاریخ 10 آوریل 2006 با استناد به اظهارات رئیس سابق عملیات ضد تروریستی «سیا» نوشت که در عملیات و حمله‌ای که در سیستان- بلوچستان صورت گرفت، «چریک‌های سنی و بلوچ که توسط آمریکا حمایت می‌شوند، شرکت داشته‌اند».

دامن زدن به اختلافات قومی و ملی در ایران هم به مقاصد لحظه‌ای و پیش‌برد سیاست‌های کوتاه‌مدت آمریکا در رابطه با جمهوری اسلامی کمک می‌کند و هم به هدف‌های میان مدت و بلند مدت آن در جلوگیری از ایجاد یک ایران مستقل و قدرتمند. مصالح و منافع آمریکا در این است که در ایران یک رژیم ضعیف و «دوست» حاکم باشد و در منطقه «تعادل ضعف» برقرار گردد. طبیعی است که وجود یک ایران مستقل و مقتدر و دمکراتیک در این معادله نمی‌گنجد. به عبارت دیگر دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی و برانگیختن جنگ میان فارس و کرد و آذری و عرب و ... هم اهرمی است برای ستیز و سازش با جمهوری اسلامی و هم عاملی است برای از بین بردن یگانگی ملی ایرانیان، ایجاد کینه و دشمنی در میان آنها، از بین بردن زمینه‌های استقرار یک نظام نیرومند و مستقل دمکراتیک و روبرو ساختن کشور با خطرات تجزیه. ممکن است تجربه‌های یوگسلاوی و عراق در این ارتباط تجربه‌هایی موفق به نظر آید. اما بدون شک تصور تعمیم این تجارب به ایران، تصوری نابخردانه و واهی است.

تفاوت بزرگ میان ایران با یوگسلاوی و عراق، تحقق مقاصد تجزیه‌طلبان را در ایران بی‌تردید با سدها و موانع غیرقابل عبور روبرو می‌کند. در بالکان کشور یوگسلاوی نه بر اساس پیشینه تاریخی و مشترک

ملیت‌های آن، بلکه به دلیل شرایط پس از جنگ اول و سپس جنگ جهانی دوم و حمایت شوروی به صورت جمهوری فدراتیو تشکیل شد و پس از تشکیل نیز مناسبات میان اقوام و ملیت‌های ساکن آن نه بر اساس برابری، بلکه بر پایه تبعیض و سلطه صرب‌ها در عمل، استقرار یافت. این اتحاد که از همان آغاز نطفه‌های آسیب‌پذیری را با خود حمل می‌کرد، در شرایط بین‌المللی پس از فروپاشی «سوسیالیسم واقعاً موجود» و ضعف یوگسلاوی، در اثر تحریکات و دخالت اروپا و آمریکا و دامن زدن به اختلافات قومی، مذهبی در آتش جنگ داخلی و مداخله نظامی خارجی سرانجام فروپاشید.

عراق کنونی نیز، نه بطور طبیعی و بر پایه آمیزش تاریخی ساکنان آن، بلکه در ارتباط با نیازهای سیاسی، اقتصادی و نظامی انگلیس، پس از جنگ جهانی اول تشکیل شد و پیش از آن بخشی از قلمرو عثمانی بود. ساکنان شیعه و سنی و کرد، گرچه پس از ایجاد کشور، واحد سیاسی مستقلی را تشکیل دادند، ولی آن هویت فرهنگی که نشان آمیزش واقعی به مثابه یک ملت باشد، نه پیش از تشکیل عراق وجود داشت و نه پس از تشکیل بر آن غالب شد. حاکمیت طولانی اقلیت سنی، نادیده گرفتن اکثریت شیعه و بی‌اعتنائی به حقوق ملی و فرهنگی کردها همواره زمینه‌های مساعد برای بروز گسترش درگیری‌ها و جدائی‌های قومی و مذهبی در این کشور بوده است. در حالی که در ایران همان‌گونه که در بالا اشاره شد، اقوام و ملیت‌های ساکن آن در خلال قرن‌ها تمدن و فرهنگ ایرانی را مشترکاً بوجود آورده، از آن همواره دفاع کرده و به مثابه یک ملت، هویت ملی یافته است.

با همه این‌ها، این واقعیت و یگانگی ملی و احساس یگانگی به معنای آن نیست که به مقاصد تجزیه‌طلبانه و برنامه‌های ایجاد درگیری‌های قومی و ملی کم‌بهاء دهیم. استراتژی دامن زدن به جدائی و درگیری‌های قومی و ملی، اگر هم نتواند به تجزیه منتهی شود، اما می‌تواند در ایجاد اغتشاشات قومی، دامن زدن به اختلافات و برانگیختن دشمنی قومی در ایران نقشی مهم ایفاء کند. این استراتژی بر تبعیض‌ها و نابرابری‌های ملی و قومی تکیه دارد. بنابراین بدون دادن پاسخ درست به مسئله و بدون یافتن راه‌حل‌های مناسب و چاره‌ساز نمی‌توان بطور مؤثر با آن مبارزه کرد و مانع مخاطرات آن شد.

واقعیت این است که امروز در ایران مردم آذربایجان، کردستان و سایر ملیت‌های غیرفارس زبان از حقوق فرهنگی، آموزش به زبان مادری و ... محروم‌اند. در مناطق سیستان، بلوچستان و خوزستان هم‌میهنان بلوچ و عرب با بی‌عدالتی و تبعیض‌های مضاعف روبرو هستند و فقر، بیکاری،

عقبماندگی و عدم توجه به عمران و آبادی از ویژگی‌های این مناطق است. طبیعی است در چنین زمینی دانه‌های اختلافات قومی می‌تواند بارور شود و می‌توان به‌رشد آن شتاب بخشید. بهمین جهت باید در پی یافتن راه‌حلهائی بود که بطور ریشه‌ای و همه‌جانبه به این مشکلات پاسخ دهد. نه شعارهای کلی و فاقد راه‌حلهای مشخص از نوع «حق تعیین سرنوشت»، به حل مسئله یاری می‌رساند و نه رجعت دادن موضوع به تأمین حقوق شهروندی و این ادعا که «تأمین حقوق شهروندی برابر، برای حل مشکل کافی است». با تأکید بر اهمیت حفظ تمامیت ارضی نیز نمی‌توان مسئله حقوق ملی و قومی را نادیده گرفت و آن را به نام خطر تجزیه کشور کنار گذاشت. حفظ تمامیت ایران مستلزم حفظ منافع و خواسته‌های همه مردمی است که در آن ساکن‌اند و در ساختن آن سهم بوده‌اند. مسئله ملی و قومی نه با انکار موضوع و نه با دامن زدن به اختلافات و ایجاد دشمنی‌های قومی حل شدنی است. تنها با انگیزه حل مسئله در راستای تحکیم پیوندها و همزیستی اقوام و ملیت‌های مختلف و با تلاش و جاره‌جویی مشترک و هم‌گامی می‌توان در جهت حل آن گام برداشت.

به باور من نکته اساسی در حل مسئله قومی و ملی، تغییر در ساختار متمرکز قدرت است. با تمرکز قدرت در دست دولت مرکزی نمی‌توان به‌خواسته‌ها و مطالبات اقوام و ملیت‌های مختلف پاسخ گفت. تمرکززدائی، تقسیم قدرت و دادن اختیارات محلی، نخستین گام در جهت حل مسئله است. قدرت دولتی متمرکز، نه فقط عامل نابرابری‌های قومی و ملی، بلکه عامل بسیاری از ناهنجاری‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است. تمرکز قدرت و امکانات در دست دولت و وجود دولت مقتدر مرکزی همواره عامل استقرار استبداد و بازتولید آن، وسیله ایجاد دیوانسالاری عظیم و متورم و بوجود آورنده ناموزونی و ناهماهنگی رشد اقتصادی در مناطق مختلف کشور بوده است. تمرکز قدرت و ثروت در دست حکومت مرکزی، بجای وابسته کردن قدرت دولتی به مردم، همه مردم و سرنوشت مناطق مختلف و آبادانی آنها را به قدرت حاکم، سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های آن وابسته و نیازمند می‌سازد. در حالی که در چارچوب ساختار غیرمتمرکز و با تقسیم قدرت و دادن اختیارات به مناطق هم می‌توان به حل مسئله ملی و قومی و تنوع فرهنگی و زبانی کمک کرد و هم به‌رفع این ناهنجاری‌ها و ناموزونی و ناهماهنگی رشد مناطق و عقبماندگی آنها. با توجه به این که سیستم عدم تمرکز می‌تواند به اشکال مختلف متحقق شود، لذا ضروری است با تأمل و اندیشیدن در این اشکال، مناسب‌ترین شکل پاسخگو به شرایط و نیازمندی‌های کشور را یافت.

«شورای موقت سوسیالیست‌های چپ ایران» چهار سال قبل طرحی را به‌عنوان «طرح پیشنهادی قانون اساسی» برای بحث و تبادل نظر در میان نیروهای سیاسی منتشر ساخت. در این طرح، سیستم فدرال در چارچوب ساختار جغرافیائی استانی، پیشنهاد شده است. به نظر ما این سیستم عدم تمرکز، هم به‌مسئله ملی، قومی و ویژگی زبانی و فرهنگی پاسخ می‌دهد و هم به‌حل مشکل جامعه در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و توزیع عادلانه ثروت کشور. در این ساختار مردم هر استان هم در تشکیل حکومت مرکزی و پارلمان کشور شرکت مستقیم دارند و هم از طریق حکومت‌های محلی هر استان (خواه در آن تمرکز قومی وجود داشته باشد و خواه نداشته باشد) امور مربوط به منطقه خود را اداره می‌کنند. این نظام در عین حال که شرایط لازم برای تأمین حقوق اقوام و ملیت مختلف در سرزمین مشترک را بوجود می‌آورد، شرایط گسترش و تعمیق دموکراسی و مشارکت وسیع همه مردم را در اداره امور و امکانات مداخله مستقیم آنها در تمامی ارگان‌های اجرائی و قانون‌گذاری را نیز ایجاد می‌کند. در این نظام اختیارات و وظائف پیشبرد امور در نهادهای مختلف تقسیم می‌شود، هر نهادی دارای اختیارات محدود در ارتباطی زنده و مستمر با مردم است و شرایط کنترل قدرت در تمام اجزاء و سلسله‌مراتب آن ممکن می‌گردد.

به‌باور ما این سیستم فدرال، هم از فدرالیسم قومی و هم از سایر اشکال عدم تمرکز نظیر تشکیل انجمن‌های ایالتی-ولایتی برای کشور ما مناسب‌تر است. فدرالیسم بر اساس تقسیم به قلمروهای قومی، با توجه به آمیختگی تفکیک‌ناپذیر تاریخی، اقتصادی-اجتماعی در ایران و پراکندگی جمعیت قومی و ملی-که در بالا به آن اشاره گردید- و ناممکن بودن، یا ساده نبودن تعیین مرزهای داخلی، بجای حل مشکل، مشکلات و درگیری‌های ملی-قومی جدید و بی‌سرانجامی به‌همراه خواهد داشت. این گونه سیستم فدرالی نه مشکل را حل می‌کند و نه در جهت تحکیم هم‌زیستی و هم‌بستگی ملی است. از سوی دیگر نظام فدرالی بر اساس قلمروهای قومی، ملی، حتی با فرض تأمین خودگردانی در آذربایجان و کردستان و بلوچستان، پاسخگویی مسئله خودمدیریتی و چگونگی اداره امور در سایر مناطق نیست. در حالی که سیستم فدرال بر اساس تقسیم‌بندی جغرافیائی و استانی، هم به‌مسئله خودگردانی در مناطق دارای تمرکز قومی و ملی پاسخ می‌دهد و هم به‌خودمدیریتی مردم در سایر مناطق توجه می‌کند. به‌سخن دیگر، در چارچوب این ساختار تمامی مردم، بطور یکسان، امکان می‌یابند امور محلی و منطقه‌ای خود را در عرصه‌های مختلف اداره کنند.

اندیشه و طرح تشکیل انجمن‌های ایالتی- ولایتی نیز اندیشه و طرح تجربه‌نشده‌ای است که در شرائط صد سال پیش ایران، به‌منظور مشارکت مردم در اداره امور ایالتی و ولایتی (و با توجه به موقعیت و نقش ایل‌ها، سران ایل و خان‌ها) تدوین گردید. در صد سال گذشته در ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران تحولات اساسی بوجود آمده است. میزان با سواد، سطح فرهنگی و معرفت مردم و نیازها و مطالبات سیاسی- اقتصادی و فرهنگی امروز آنان با صد سال پیش کاملاً متفاوت است و کیفیتی دیگر دارد و راه‌حلهای برخاسته از شرائط آن روز و تجربه‌نشده را نمی‌توان طرحی مناسب برای امروز دانست. فدرالیسم بیش از دو قرن در کشورهای مختلف و در اشکال گوناگون قومی، زبانی، سرزمینی و ... تجربه شده است. بنابراین می‌توان با توجه به این تجربه‌ها و با توجه به‌اوضاع ایران از آن بهره گرفت و در روند گفتمانی منطقی، راه‌گشایانه و مسئولانه، مناسب‌ترین شکل پاسخگویی شرائط و نیازهای کشور را پیدا کرد. همان‌طور که گفته شد، به‌گمان ما سیستم فدرالی بر تقسیمات جغرافیایی و استانی، مناسب و پاسخگویی این شرائط و نیازها است.

پا نویسه‌ها :

1- به نقل از کتاب «از زندان رضاخان تا صدر فرقه دمکرات آذربایجان»، تألیف علی مرادی مراغه‌ای

2- همانجا